

VVE in de agrarische kinderopvang

Haalbaarheidsstudie

multifunctioneel

VVE in de agrarische kinderopvang

- Haalbaarheidsstudie -

Marga Salakory – van der Linden¹, Daniël de Jong², Judith Poelarends³

¹ Edukien – Training en Advies

² Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, onderdeel van Wageningen UR

³ Wageningen Livestock Research, onderdeel van Wageningen UR

Nieuwegein, 15 december 2013

Colofon

© 2013 Nieuwegein, EduKien – Training en Adviesbureau.

Deze rapportage is tot stand gekomen door een samenwerking tussen EduKien, Wageningen UR en de Verenigde Agrarische Kinderopvang. Deze rapportage is het resultaat van een studie (BO-23.02-004-011) in het kader van de PPS 'Multifunctionele Landbouw' (TKI-AF-12027) en is financieel ondersteund door het ministerie van Economische Zaken.

2

Opdrachtgever: Daniël de Jong, Judith Poelarends - Wageningen UR
Opdrachtnemer: Marga (M.) Salakory – van der Linden - EduKien

De teksten in deze rapportage zijn ontwikkeld door Marga Salakory. Daniël de Jong en Judith Poelarends hebben een ondersteunende rol gehad in redactie van teksten en het aanleveren van ruwe data vanuit een ondernemersenquête.

Contact

Edukien – Training en Adviesbureau
Marga Salokory
T 0639560362
E marga@edukien.nl
W www.edukien.nl

Wageningen UR
Daniël de Jong
T 0320291236
E daniel.dejong@wur.nl
W www.wageningenur.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Managementsamenvatting, eindconclusie en aanbevelingen.....	7
1. Inleiding.....	11
1.1. Context	11
1.2. Doel van de haalbaarheidsstudie	11
2. Theoretische verkenning.....	13
2.1. Voor- en vroegschoolse educatie (VVE)	13
2.1.1. Definitie, doel en doelgroep VVE	13
2.1.2. Historisch perspectief tot 2010	14
2.1.3. Wet- en regelgeving	16
2.1.4. Basisvoorwaarden voorschoolse educatie voor peuterspeelzalen en kinderopvang...	17
2.1.5. VVE-programma's.....	18
2.1.6. Bekwame VVE professional	20
2.1.7. Toezichtkader VVE.....	21
3. Conclusie theoretische verkenning.....	23
4. Enquête Agrarische Kinderopvang.....	25
4.1. Conclusie enquête Agrarische Kinderopvang VVE	25
5. Eindconclusie Haalbaarheidsstudie VVE	27
6. Aanbevelingen.....	29
Literatuur:.....	31
Bijlage I Schema VVE programma's verder uitwerken	33
Bijlage II Overzicht psychologen en pedagogen.....	35
BIJLAGE III VVE Toezichtkader Ministerie van Inspectie	39
BIJLAGE IV Uitslag enquête en analyse	41

Voorwoord

In mei 2013 ben ik door Wageningen UR benaderd met de vraag of ik een bijdrage wilde leveren aan een haalbaarheidsstudie naar VVE in de agrarische kinderopvang. Op dat moment was ik gespecialiseerd VVE adviseur en trainer bij een organisatie adviesbureau. In mijn regio gaf ik onder andere VVE-trainingen aan pedagogische medewerkers in de agrarische kinderopvang. Omdat ik het belang inziet van een goed beredeneerd aanbod in de kinderopvang afgestemd op de praktijksituatie, maar ook omdat de opdracht een kans bood om mijn kennis te verbreden, heb ik hem graag aangenomen.

In het kader van Vversterk, een landelijk project om de kwaliteit van VVE te verhogen, heb ik in 2011 tijdens een aantal informatiebijeenkomsten advies gegeven aan ondernemers in de agrarische kinderopvang. Via deze bijeenkomsten kwam ik voor het eerst in aanraking met de agrarische kinderopvang. Ik zag kinderen in blauwe overalls en rubberen laarsjes vrolijk de kippen voeren en koeien begroeten in de stal. Ik was gelijk onder de indruk van deze vorm van opvang en zag talloze mogelijkheden voor ontwikkelingsstimulering ook voor VVE-doelgroepkinderen.

Ik sprak meerdere agrarische kinderopvang ondernemers over VVE en met name over de kansen en beperkingen en hun betrokkenheid bij het gemeentelijke beleid. Deze gesprekken leidden nagenoeg altijd tot discussies of VVE in de visie past van de agrarische kinderopvang. Het merendeel van de ondernemers dacht dat VVE haaks stond op de visie van agrarische kinderopvang. Men vond het belangrijk, dat kinderen tijd en rust krijgen om op eigen tempo te ontwikkelen en men meende dat VVE juist gebaseerd was op het 'schoolse leren' en 'strakke programma's en sturing'.

Is VVE dan schools en strak en sturend? Moeten kinderen altijd plakken en binnen spelen met materiaal? Welke kinderen hebben baat bij VVE? Waarom zou de agrarische ondernemer VVE aanbieden, ofwel wat is de meerwaarde? Krijgt de ondernemer meer invloed op het gemeentelijke beleid door VVE?

5

Deze haalbaarheidsstudie geeft antwoorden op alle vragen. De studie is opgedeeld in een theoretisch en een praktisch deel. De theorie is gebaseerd op wet- en regelgeving en bestaande theorieën met literatuurverwijzingen ter onderbouwing. In de groen gearceerde alinea's is de theorie naar de praktijk toegeschreven. De praktijk is ook terug te vinden in de resultaten, analyse en conclusie van een enquête die is uitgevoerd onder agrarische kinderopvangorganisaties.

Graag wil ik Judith Poelarends en Daniël de Jong van Wageningen UR bedanken voor de opdracht, maar ook voor hun bijdrage aan dit studierapport. Ook Liz Barbian en Evelien Blaauwendraat van de Verenigde Agrarische kinderopvang bedank ik voor hun bijdrage. De kritische blikken en aanvullende feedback hebben er toe geleid dat het studierapport leesbaar en inhoudelijk is geworden voor betrokkenen en geïnteresseerden. Ik wil alle agrarische kinderopvangopvang ondernemers bedanken voor hun zinvolle bijdrage aan de enquête. Hun inbreng heeft gezorgd voor een compleet beeld en ook dat ik de studie kon uitvoeren.

Marga Salakory- van der Linden

Managementsamenvatting, eindconclusie en aanbevelingen

Managementsamenvatting

Deze Haalbaarheidsstudie VVE bestaat uit een theoretische verkenning en een enquête onder agrarische kinderopvang organisaties. Het is een onderdeel van project 'Agrarische Kinderopvang' binnen het kader van de PPS Multifunctionele Landbouw. Dit onderzoeksprogramma wordt uitgevoerd door onderdelen van Wageningen UR. Doel is om te onderzoeken of voor- en vroegschoolse educatie (VVE) te koppelen is aan het bestaande pedagogisch beleid van de agrarische kinderopvang en waar de kansen liggen om de doorlopende leerlijn te versterken. Het resultaat dient ter onderbouwing van het besluit om wel of niet over te gaan op de invoering van VVE.

Ondernemers met agrarische kinderopvang zijn zich al enige tijd aan het verdiepen in de voor- en nadelen van VVE. Ter onderbouwing van de keuze is een theoretische verkenning uitgevoerd. De volgende onderwerpen zijn daarin uitgewerkt:

VVE definitie, doel en doelgroep:

- Definitie: voor deze studie is de definitie van VVE van de rijksoverheid aangehouden. Deze luidt: *“Voor- en vroegschoolse educatie (VVE) is onderwijs voor peuters en kleuters met een taalachterstand. Hiermee kunnen kinderen op een speelse manier hun taalachterstand inhalen. Zo kunnen zij een goede start maken op de basisschool”.*
- Doel: om zo vroeg mogelijk achterstand te signaleren of te voorkomen om kinderen een goede startpositie te bieden bij aanvang in groep 3 van de basisschool (www.rijksoverheid.nl).
- Doelgroep: kinderen met een taalachterstand of een verhoogd risico op leerproblemen.

VVE is in de jaren negentig actief op de agenda van de politiek gezet en heeft vanaf die tijd verschillende ontwikkelingen ondergaan. In 2010 is VVE onderdeel van de Wet Ontwikkelingskansen door kwaliteit en educatie (Wet OKE) geworden. Met deze wet wil de overheid o.a. kinderdagverblijven en peuterspeelzalen meer op één lijn brengen (harmoniseren) en zowel de financiering, de kwaliteitsregelgeving, de inspectie en het aanbod van VVE op beide soorten instellingen op elkaar afstemmen en in één landelijk kader onderbrengen. Doelstellingen van Wet OKE zijn: invoering landelijke kwaliteitseisen voor het peuterspeelzaalwerk; landelijke kwaliteitseisen voor de voorschoolse educatie; een dekkend aanbod aan voorschoolse educatie; financiële toegankelijkheid voor alle ouders.

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de voorschoolse educatie. Schoolbesturen zijn verantwoordelijk voor de vroegschoolse educatie van groep 1 en 2. In de wet OKE staat dat het college van B&W tenminste jaarlijks overleg voert met schoolbesturen, kinderdagverblijven en peuterspeelzalen en hierin verplichte afspraken maken over: deelname van kinderen aan voorschoolse educatie; het vaststellen welke kinderen met een risico op een achterstand in de Nederlandse taal in aanmerking komen voor voorschoolse educatie; de wijze waarop kinderen worden toe geleid naar voor- en vroegschoolse educatie en de organisatie van een doorlopende leerlijn van voorschoolse naar vroegschoolse educatie en de resultaten van vroegschoolse educatie.

Aan peuterspeelzalen en kinderdagverblijven die voorschoolse educatie aanbieden, wordt door invoering Wet OKE extra kwaliteitseisen gesteld. Deze kwaliteitseisen staan beschreven in het 'Besluit basisvoorwaarden kwaliteit voorschoolse educatie', Besluit basisvoorwaarden kwaliteit voorschoolse educatie van 7 juli 2010 (Staatsblad 298):

- omvang voorschoolse educatie;
- aantal beroepskrachten en groepsgrootte;
- kwaliteit van beroepskrachten;
- kwaliteit locatie;
- gebruik voorschools educatie-programma.

VVE is een interventie dat bestaat uit methodische en systematische ondersteuning van de brede ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van twee tot en met zes jaar door middel van een educatief programma. Effectieve VVE programma's hebben de volgende kenmerken:

- Een duidelijke methodiek en structuur.
- Het is geschikt voor tweejarigen en loopt door tot groep twee van de basisschool (doorgaande lijn).
- De kinderen worden intensief begeleid tijdens vier dagdelen.
- Het wordt aangeboden in een voorschoolse instelling of een basisschool.
- Er wordt veel aandacht besteed aan de taalontwikkeling, door veel interactie tussen leidster/leerkrachten en de kinderen.
- Het wordt uitgevoerd door gekwalificeerd personeel (opleiding in het werken met het programma).
- Een goed oudercomponent kan de effectiviteit van een programma aanzienlijk verhogen.

De kwaliteit van VVE is dus cruciaal. Mede daarom is in de Wet OKE opgenomen dat de Inspectie van het Onderwijs toezicht gaat houden op de kwaliteit van VVE. Een peuterspeelzaal, een kinderdagverblijf of de groepen 1 en 2 van een basisschool zijn 'voerscholen' waar VVE wordt aangeboden. Dit gebeurt signaal gestuurd, met andere woorden de GGD – toezichthoudende instantie kinderopvang en peuterspeelzalen- zal tijdens haar jaarlijkse controle toezien of de voorwaarden van VVE wordt nagekomen. Wanneer dit onvoldoende wordt gedaan zal de Onderwijsinspectie worden geïnformeerd om maatregelen te treffen.

De nadruk van VVE ligt op ontwikkelingsstimulering van kinderen. Uit onderzoek is gebleken dat kinderen juist in voor- en vroegschoolse periode zich bevinden in een sensitieve periode waarin zij openstaan voor stimulerende ervaringen die hun latere functioneren positief beïnvloeden. De opvoeding, de omgeving, het aanbod van activiteiten, de begeleiding en de ontwikkelingsstimulering is in deze periode van belang voor de verdere ontwikkeling van kinderen.

Om te weten welke begeleiding en welke VVE methode het beste aansluiten bij de ontwikkeling van jonge kinderen is het belangrijk om te weten hoe kinderen zich ontwikkelen en welke visies hierop van toepassing zijn. Nagenoeg alle ondernemers zijn aangesloten bij de Verenigde Agrarische Kinderopvang (hierna kortweg: VAK) en dus laat men zich inspireren door pedagogen zoals Fröbel, Tovey, Langeveld, Pikler en Gordon.

De helft van de agrarische kinderopvangondernemers werkt niet volgens VVE omdat het in het gemeentebestuur nog niet verplicht wordt gesteld (en dus nog niet wordt gesubsidieerd). De ondernemers hebben (nog) geen behoefte aan een VVE programma of men weet het nog niet. De aanwezigheid van doelgroepkinderen is in verhouding met het aantal opgevangen kinderen erg klein.

Eindconclusie

Als de uitslag van de enquête wordt getoetst aan de voorwaarden en eisen van VVE uit de Wet OKE kan worden geconcludeerd dat alle losse elementen aanwezig zijn, maar dat samenhang ontbreekt. De ontwikkeling van kinderen wordt volop gestimuleerd, maar niet op systematische wijze, waardoor het moeilijk zo niet onmogelijk is om opbrengsten te meten. Het activiteitenaanbod richt zich weliswaar op de vier ontwikkelingsdoelen, maar niet evenwichtig. De professionals kunnen dit positief beïnvloeden door bewust te

werken aan alle SLO doelen (leerlijnen). In de voorschoolse fase moet helder zijn wat een kind nodig heeft voor de overstap naar de vroegschoolse fase. In de 'SLO-doelen Jonge kind' staat beschreven wat een kind nodig heeft aan beheersingsdoelen in de vroegschoolse fase, dit is een goede leidraad voor iedere professional is om een kwalitatief hoog aanbod te doen en daardoor handelingsgericht te werk gaan.

De agrarische ondernemer vindt het belangrijk dat het kind zich op eigen tempo ontwikkelt. Men denkt dat een VVE-methode hierop sterk sturend is. Niet het VVE-programma is leidend, maar de professional die het programma toepast. Alle VVE programma's gaan ervan uit dat kinderen zich spelenderwijs ontwikkelen. Daarom zijn alle activiteiten gericht op spel en is de speelleeromgeving een belangrijk onderdeel van het programma. Meerdere VVE-programma's zijn gebaseerd op de sociaal-constructivistische visie van Vygotskij, met zijn 'zone van naaste ontwikkeling'. In het kort houdt dit in dat een kind met hulp van de professional verder komt in zijn ontwikkeling. De professional stelt vast wat de actuele ontwikkelingszone is van het kind om het VVE-aanbod op af te stemmen. Conclusie is dus dat 'professional er toe doet' en juist opgeleid moet zijn. De professional moet bewust weten welke activiteiten aansluiten op de ontwikkeling van het kind en het feit dat niet ieder kind hetzelfde is. Ongeacht of VVE wel of niet wordt toegepast zijn de omgevingsfactoren (bijv. inrichting groepsruimte, locatie, opvoeders, etc.) van invloed op de ontwikkeling en het ontwikkelings tempo.

Uit de enquête blijkt dat de agrarische ondernemers hun eigen binnen en buiten activiteiten terug willen zien in VVE. Die mogelijkheid bestaat. Men kan ervoor kiezen om een bestaande activiteit uit een VVE-programma te vervangen. Hierbij moet men wel doelgericht te werk gaan en de didactische opbouw van de methode volgen. Doet men dat, dan heeft de professional de vrijheid heeft om naast de voorgeschreven activiteiten ook zelf activiteiten te ontwerpen die aansluiten bij de visie en de wensen van de agrarische ondernemer. VVE voor voorschoolse instellingen valt onder verantwoordelijkheid van Gemeentes. Zij werken hierbij nauw samen met schoolbesturen en voorschoolse organisatie. Enkele agrarische ondernemers nemen deel aan het Lokaal Educatief Agenda (LEA) overleg. Binnen LEA worden afspraken gemaakt en besluiten genomen over VVE.

De 'doorgaande lijn' is een van de belangrijkste wettelijke eisen van VVE (Wet OKE). Deze wordt vormgegeven door het gebruik van een kindvolgsysteem en de overdracht naar de basisschool. Bijna alle ondernemers gebruiken een kindvolgsysteem en doen een overdracht naar de basisschool.

Aanbevelingen:

1. Ieder kind heeft belang bij een beredeneerd aanbod en ontwikkelingsstimulering.
2. Het programma moet aansluiten bij de eisen, wensen en visie van de agrarische kinderopvang ondernemer.
NB. Gemeenten hebben vaak voorkeur voor erkende NJI bestaande VVE-programma's (zie bijlage).
3. De VAK betrekken bij een aantal centrale vraagstukken:
4. Professionals scholen in systematisch en methodisch werken op het gebied van VVE.
5. Samenwerking met de gemeente en zorgen dat je betrokken wordt bij de LEA en de lokale situatie.

1. Inleiding

1.1. Context

Deze Haalbaarheidsstudie is de eerste stap in het project 'Kinderopvang' van Wageningen UR. Doel van genoemd project is om de agrarische kinderopvang te versterken door de realisatie van actiepunten uit de kennis-, ambitie- en innovatieagenda (<http://edepot.wur.nl/276609>). Een thema in deze agenda is een onderbouwing/studie naar mogelijkheid om VVE (voorschoolse en vroegschoolse educatie) aan te bieden als ondernemer met agrarische kinderopvang. Wat is hier te koppelen met het pedagogisch beleid van de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK).

1.2. Doel van de haalbaarheidsstudie

Doel van de studie is om te onderzoeken of voor- en vroegschoolse educatie (VVE) te koppelen is aan het bestaande pedagogisch beleid van de agrarische kinderopvang en waar de kansen liggen om de doorlopende leerlijn te versterken.

Het resultaat dient ter onderbouwing van het besluit om wel of niet over te gaan op de invoering van VVE.

Het onderzoek is opgedeeld in de volgende drie onderdelen:

1. Theoretische verkenning van de mogelijkheden en eisen van VVE.
2. Onderzoek naar het bestaande pedagogisch beleid in de agrarische kinderopvang.
3. Conclusie en aanbevelingen op basis van de theoretische verkenning en het praktijkonderzoek.

2. Theoretische verkenning

Ondernemers met agrarische kinderopvang zijn zich al enige tijd aan het verdiepen in de voor- en nadelen van VVE. De theoretische verkenning is bedoeld om hierbij te helpen.

De volgende onderwerpen worden in dit hoofdstuk uitgewerkt:

- VVE definitie, doel en doelgroep.
- VVE historisch perspectief.
- VVE wet- en regelgeving.
- VVE doelgroep.
- VVE basisvoorwaarden voorschoolse educatie voor peuterspeelzalen en kinderopvang.

2.1. Voor- en voerschoolse educatie (VVE)

2.1.1. Definitie, doel en doelgroep VVE

Definitie VVE

In de theorie is en wordt veel geschreven over voor- en voerschoolse educatie en bijna overal wordt het begrip anders omschreven. Voor deze studie hebben we de definitie van VVE van de rijksoverheid aangehouden. Deze luidt: *“Voor- en voerschoolse educatie (VVE) is onderwijs voor peuters en kleuters met een taalachterstand. Hiermee kunnen kinderen op een speelse manier hun taalachterstand inhalen. Zo kunnen zij een goede start maken op de basisschool”*.

Doel VVE

Het doel van VVE is om zo vroeg mogelijk achterstand te signaleren of te voorkomen om kinderen een goede startpositie te bieden bij aanvang in groep 3 van de basisschool (www.rijksoverheid.nl).

Uit onderzoek is gebleken dat het bijzonder moeilijk is om kinderen met leerproblemen met succes te behandelen (Leseman en Van der Leij, 2004). Het adagium ‘voorkomen is beter dan genezen’ heeft er daarom toe geleid dat in de laatste jaren de aandacht steeds meer gevestigd werd op preventie van leerproblemen door interventie (ingrijpen) in de voor- en voerschoolse periode VVE (Leseman en Van der Leij, 2004). Een VVE interventie bestaat uit methodische en systematische ondersteuning van de brede ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van twee tot zes jaar (Van Breugel, De Jaeger, Wisse, 2008 (Vversterk) onder bepaalde voorwaarden. Deze voorwaarden zijn opgenomen in de WET Ontwikkelingskansen door Kwaliteit en Educatie (Wet OKE) die per 1 augustus 2013 is ingevoerd.

Doelgroep VVE

De VVE doelgroep is gedefinieerd als ‘kinderen met een taalachterstand of een verhoogd risico op leerproblemen’ (Leseman & Van der Leij, 2004). Jonge risicokinderen behoren deels tot de doelgroep van het onderwijsachterstandenbeleid.

Omdat er samenhang is tussen de ontwikkelingsproblemen met de sociaal-economische status en de etnische-culturele herkomst van het gezin, wordt op basis van het onderwijsniveau van de ouders vastgesteld of een kind een verhoogd risico heeft op ontwikkelingsachterstand. Onderzoek toont aan dat de opleiding van de ouders een belangrijke indicator is voor achterstand bij kinderen. De ontwikkeling van taal- en cognitieve vaardigheden in de voor- en voerschoolse periode is sterk afhankelijk van het aanbod aan informele leerervaringen in het gezin en andere omgevingen zoals kinderopvang en peuterspeelzaal (Leseman & Van der Leij, 2004). In verschillende milieus vinden allerlei accentverschuivingen plaats wanneer het gaat om informele leerervaringen. Vooral op het gebied van taal en geletterdheid, kan dit leiden tot systematische ontwikkelingsverschillen.

In het reguliere basisonderwijs bepaalt de gewichtenregeling de doelgroep van de vroegschoolse educatie. Dat wil dat zeggen dat een achterstandsleerling een kind is met ouders die weinig opleiding hebben gehad. Zij worden onderverdeeld in 0.30- leerlingen en in 1.20- leerlingen. Heeft een achterstandsleerling een gewicht dan krijgt de school extra geld (www.nji.nl) wat is opgenomen in het totaalbedrag dat de school ontvangt voor het verzorgen van onderwijs, de lumpsum.

Tabel 1 www.overheid.nl

Tabel: gewichtenregeling	
Opleiding ouders	Gewicht
maximaal basisonderwijs of (v)so-zmlk (1 of beide ouders)	1,2
maximaal lbo/vbo, praktijkonderwijs of vmbo basis- of kaderberoepsgerichte leerweg (beide ouders of ouder die met dagelijkse zorg is belast)	0,3

De voorschoolse educatie valt net als onderwijsachterstandenbeleid onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Het leerlinggewicht als criterium garandeert dus niet dat alle kinderen die een (risico op) achterstand hebben ook daadwerkelijk binnen de vastgestelde doelgroep vallen (Oberon, 2009). Gemeente kunnen de voorschoolse doelgroep definitie verbreden. Hiervoor hanteren gemeenten over het algemeen de volgende criteria (Oberon, 2009):

- Woonachtig in een bepaalde wijk, dorpskern of postcodegebied.
- Het risicoprofiel of de omgevingsanalyse (bijvoorbeeld een niet stimulerende taalomgeving door weinig taalaanbod thuis, of thuis wordt geen Nederlands gesproken).
- Vaststellen van achterstanden bij kinderen.

Het is mogelijk voor gemeenten om een combinatie van criteria te kiezen. Wanneer gemeenten kiezen voor een brede doelgroep definitie is er een aanvullende financiering nodig uit eigen accresmiddelen (Oberon, 2009). Het is dus van belang dat voorschoolse instellingen een registratie van opleidingsniveau van de ouders bijhouden om het aantal VVE-kinderen te kunnen aantonen.

Door het ontbreken van G4-gegevens (de vier grote gemeenten) kon men in de Landelijk Monitor VVE geen verantwoord landelijk beeld schetsen van het totale bereik en omvang van doelgroepkinderen. De omvang van doelgroepkinderen in gemeenten met minder dan 30.000 inwoners bedraagt 5.489 en schatting is dat 69% (3.787) hiervan wordt bereikt. Gemeenten met meer dan 30.000 inwoners hebben 7.782 doelgroepkinderen en ook hier wordt naar schatting 69% bereikt (6.148).

De monitor laat ook zien dat 85% van de gemeenten VVE in peuterspeelzalen subsidieert en 40% VVE in kinderdagverblijven. Het subsidiëren van VVE in basisscholen gebeurt nog slechts in twee van de vier grote steden. Ten opzichte van voorgaande jaren hanteren nog minder gemeenten het gewichtcriterium als VVE-doelgroep definitie. Ruim de helft combineert dit met een aanvullende definitie. Gemeenten richten zich vooral op kinderen met taal- en ontwikkelingsachterstanden. In kleinere gemeenten is een problematische sociaal-emotionele ontwikkeling veelal een criterium voor de VVE-doelgroep. Via toetsingsmethoden stelt men meestal vast welke kinderen aan de criteria voldoen (bijvoorbeeld het Van Wiechenschema of Snel, die bij het consultatiebureau wordt afgenomen). Opmerkelijk is dat in 2011 nog 45% van de gemeenteambtenaren niet weet welke toetsen worden ingezet. Weinig gemeenten hebben zicht op de omvang van de VVE-doelgroep. Waar dat wel het geval is, is het opvallend dat deze tot wel drie keer zo groot is als de omvang van de groep gewichtenpeuters. Bij toeleiding doelgroepkinderen naar VVE wordt in veel gemeenten de GGD ingeschakeld; men werft en indiceert op het consultatiebureau. Grotere gemeenten gebruiken soms ook toeleidende programma's en zij zetten vaker in op het informeren van ouders. (Landelijke monitor VVE 2011, Sardes).

2.1.2. Historisch perspectief tot 2010

VVE is in 2013 een van de belangrijkste doelstellingen geworden in de Wet OKE, maar voordat het zover was is er een lange weg aan vooraf gegaan.

De eerste stappen van VVE in Nederland zijn al in de jaren zestig gezet. Leseman & Van der Leij beschrijven in 'Educatie in de voor-en vroegschoolse periode' (2004) het ontstaan van VVE. De highlights tot de jaren zeventig worden hierna opgesomd:

- In de achttiende eeuw werden in Nederland bewaarscholen opgericht voor kinderen van arme ouders. Kinderen tussen twee en zes jaar werden opgevangen in een veilige en georganiseerde omgeving waarin opvoeding en educatie centraal stonden. De bewaarscholen moesten de 'slechte' gezinsopvoeding compenseren.
- In de negentiende eeuw nam ook de belangstelling van de middenklasse voor voorschools onderwijs toe. Hiermee werd de weg vrijgemaakt voor de invoering van speciale methoden in de bewaarscholen om het pedagogische-didactisch klimaat te verbeteren (Leseman & Van der Leij, 2004).
- Aan het eind van de negentiende eeuw ontwierp de Duitse pedagoog Fröbel een programma van activiteiten dat doelbewust op de zintuiglijke, motorische, emotionele en cognitieve ontwikkeling was afgestemd. Deze ontwikkeling en het oprichten van kweekscholen voor kleuteronderwijzeressen leidden in de loop van de twintigste eeuw naar het ontstaan van het kleuteronderwijs (Leseman & Van der Leij, 2004).
- In de jaren vijftig werd in de Verenigde Staten gestart met een compensatieprogramma om zo vroeg mogelijk de cognitieve ontwikkeling te stimuleren. Deze compensatieprogramma's richtte zich met name op de taalvaardigheid en de intelligentie van kinderen in achterstandswijken (Leseman & Van der Leij, 2004).
- In de jaren zestig werd in het kader van 'War on poverty' in de VS een belangrijke investering gedaan in de voor-en vroegschoolse educatie. Onder de naam 'Head Start' werd in 1965 binnen enkele maanden in meer dan 3.000 wijken en gemeenten gestart met VVE-programma's, waarbij meer dan 150.000 kinderen uit de meest kansarme milieus waren betrokken (Leseman & Van der Leij, p13). Er waren verschillende programma's, waarbij de een zich meer richtte op educatie en de andere meer op de gezinscontext. Ook de pedagogische-didactische concepten verschilden, iets wat nu – anno 2013 - nog terug te zien is in de verschillende VVE programma's. Het project 'Head Start' kreeg navolging in andere landen.
- In Nederland werden in de jaren zestig een aantal initiatieven ontwikkeld zoals de Proefkreche in Amsterdam. Deze projecten waren niet zo succesvol, er werden maar duizend kinderen bereikt. Binnen het onderwijs kreeg de vroegschoolse educatie vorm in het kleuteronderwijs. De voorschoolse educatie stond nog toen niet op de politieke agenda.
- In 1995 werd door Nederland het 'Internationaal Verdrag inzake rechten van het Kind' officieel aanvaard (Singer & Kleerkoper, 2009). Dit verdrag geeft een visie op kinderen, die uitgaat van de erkenning dat kinderen mensen zijn met eigen rechten. *"Het kind heeft recht op fysieke en emotionele veiligheid; op verbondenheid met ouders met respect voor de culturele identiteit; gehoord te worden en bijdrage te kunnen leveren aan de sociale gemeenschap; respect op diversiteit en zorg en het recht om te leren om hun talenten te ontwikkelen op eigen tempo en op een goede basis, om met succes een goede start te maken in het basisonderwijs (Singer & Kleerkoper 2009, p. 25)".* Dit laatste recht is tevens het uitgangspunt voor onderwijsachterstandenbeleid en daarmee het uitgangspunt van VVE.
- Onderwijsachterstandenbeleid had in 1998 als doel:
 - verbeteren van de startpositie van doelgroepleerlingen bij binnenkomst in de basisschool;
 - terugdringen van de taalachterstand bij de doelgroepleerlingen;
 - verhogen van de doorstroom van deze leerlingen naar hogere vormen van voortgezet onderwijs.

Om het doel c.q. de subdoelen te bereiken, werden verschillende beleidsmaatregelen ingezet, waaronder VVE.

Vanaf 2000, zijn er meerdere regelingen getroffen voor VVE. In de eerste VVE-regeling in 2000 gaf het ministerie aan dat geld besteed moest worden aan kinderen met een achterstand. Op basis van de gewichtenregeling (zie ook hoofdstuk 2.1.1 onder doelgroep) kregen gemeenten met minimaal 70% gewichtenleerlingen' extra middelen voor VVE (Breugel, De Jaeger, Wisse, 2008). De tweede VVE regeling was iets soepeler dan de eerste waardoor meer gemeenten recht hadden op het landelijk VVE-budget. In 2002 kreeg VVE een vaste plek in het gemeentelijk Onderwijsachterstanden beleid (GOA). Gemeenten kregen daarmee meer vrijheid om VVE zelf in te vullen. Vanaf 2006 is VVE een onderdeel van het onderwijs-achterstandenbeleid. Gemeenten zijn dan niet langer als enigen verantwoordelijk voor VVE-beleid. Schoolbesturen worden financieel verantwoordelijk voor vroegschoolse educatie en gemeente voor voorschoolse educatie. Gezamenlijk zijn zij verantwoordelijk voor goede afstemming tussen voor- en vroegschoolse educatie en dus de doorgaande lijn. Sinds 2006 staat er jaarlijks een vast bedrag op de rijksbegroting voor VVE.

Wet Ontwikkelingskansen door Kwaliteit en Educatie (Wet OKE)

Met ingang van 1 augustus 2010 is VVE onderdeel van de Wet OKE. Met deze wet wil de overheid kinderdagverblijven en peuterspeelzalen meer op één lijn brengen (harmoniseren) en zowel de financiering, de kwaliteitsregelgeving, de inspectie en het aanbod van VVE op beide soorten instellingen op elkaar afstemmen en in één landelijk kader onderbrengen. Doelstellingen van Wet OKE zijn:

- Invoering landelijke kwaliteitseisen voor het peuterspeelzaalwerk:

Er worden landelijke kwaliteitseisen ingevoerd voor het peuterspeelzaalwerk, vergelijkbaar met de kwaliteitseisen van de kinderopvang (harmonisatie). Het gaat daarbij om eisen over maximale groepsgrootte en de kwalitatieve en kwantitatieve begeleiding.

- Landelijke kwaliteitseisen voor de voorschoolse educatie:

De wet OKE stelt kwaliteitseisen op het peuterspeelzaalwerk en de kinderopvang voor de VVE. De kwaliteitseisen voor voorschoolse educatie zijn uitgewerkt in het Besluit basisvoorwaarden kwaliteit voorschoolse educatie van 7 juli 2010 (Staatsblad 298).

- Een dekkend aanbod aan voorschoolse educatie:

Gemeente moet zorgen voor een dekkend aanbod aan VVE van hoogwaardige kwaliteit. Dit landelijke criterium wordt vastgesteld op basis van 75% van het aantal 4 en 5-jarige kinderen met een leerling gewicht).

- Financiële toegankelijkheid:

Volgens de wet OKE moet de VVE voor alle ouders van doelgroepkinderen financieel toegankelijk zijn. Alleen ouders van doelgroepkinderen mogen in aanmerking komen voor een maximale ouderbijdrage voor voorschoolse educatie op de peuterspeelzaal. Deze ouders mogen niet meer betalen dan de laagste ouderbijdrage in de kinderopvang.

2.1.3. Wet- en regelgeving

De invoering van de wet OKE had als gevolg een wetswijziging van drie wetten:

1. Wet Kinderopvang: hierin wordt een kwaliteitskader voor peuterspeelzalen opgenomen evenals het toezicht van de gemeente daarop met de bijbehorende handhaving mogelijkheden. Verder worden in deze wet kwaliteitseisen voor voorschoolse educatie opgenomen.
2. Wet op het Onderwijstoezicht: hierin is opgenomen dat de Inspectie van het Onderwijs toezicht houdt op de kwaliteit van voorschoolse educatie.
3. Wet op het Primair Onderwijs: waarin de regierol van gemeenten ten aanzien van het onderwijsachterstandenbeleid wordt verstevigd, tevens wordt de verantwoordelijkheid voor het aanbod en de toegankelijkheid van voorschoolse educatie neergelegd.

Gemeentelijke beleid en verplichtingen VVE.

In de wet OKE staat vermeldt dat het college van B&W tenminste jaarlijks overleg voert met schoolbesturen, kinderdagverblijven en peuterspeelzalen en hierin verplichte afspraken maken over:

- a) Een zo groot mogelijke deelname van kinderen aan voorschoolse educatie, met als aandachtspunten:

- Het vaststellen welke kinderen met een risico op een achterstand in de Nederlandse taal in aanmerking komen voor voorschoolse educatie;
- de wijze waarop kinderen worden toe geleid naar voor- en voerschoolse educatie;
- de organisatie van een doorlopende leerlijn van voorschoolse naar voerschoolse educatie (doorgaande lijn).

b) De resultaten van voerschoolse educatie.

Het bijzondere hieraan is dat de bestuurders van de voerschoolse instellingen alléén betrokken worden bij punt a, punt b wordt besproken het bestuur van het basisonderwijs.

Deelname aan het overleg is voor de betrokken partijen niet vrijblijvend. Alle partijen werken mee aan de totstandkoming van de samenwerkingsafspraken en de nakoming ervan. Voor het overleg gebruiken de meeste gemeenten de Lokale Educatieve Agenda (VNG, handreiking invoering Wet OKE).

De gemeente heeft doorzettingsmacht, ofwel kan afspraken opleggen als het niet mogelijk is om afspraken te maken met één van de partijen. De afspraken moeten wel nodig zijn voor samenhangend onderwijs-achterstandenbeleid.

Voerschoolse VVE-middelen worden ingezet als tegemoetkoming voor ouderbijdrage voor doelgroep ouders, maar kunnen ook worden ingezet voor scholing en opleiding professionals peuterspeelzalen en kinderopvang en de realisatie van een goede doorgaande lijn. Dit alles ten behoeve van de resultaten die iedere gemeente in zijn gemeentelijk beleid heeft opgesteld.

De Wet OKE maakt het ook mogelijk dat gemeenten weer geld aan scholen mogen besteden. De gemeentelijke middelen voor onderwijsachterstanden zijn geormerkt en moeten dus aan onderwijsachterstanden besteed worden, er is ruimte om dit geld in te zetten voor overige activiteiten op scholen gericht op bestrijden van taalachterstanden (Oberon, 2010).

Gevolgen van de Wet OKE

In de vijfde meting VVE door Sardes is voor het eerst gevraagd naar de gevolgen van de Wet OKE. Ruim 1/3 van de gemeenten geeft aan dat deze heeft geleid tot verandering van de doelgroep definitie, monitoring van gegevens en de samenstelling van groepen. Veel gemeenten hebben nog geen goede afspraken kunnen maken over de doorgaande lijn van VVE. En het is meer uitzondering dan regel dat men al voldoende afspraken heeft gemaakt over de resultaten van voerschoolse educatie.

Het voldoen aan de gestelde taken bij het regulier peuterspeelzaalwerk is bij de ruime meerderheid van de gemeenten op orde. Vrijwel hetzelfde geldt voor de taken waaraan men in het kader van VVE moet voldoen.

Harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzalen is voor de meerderheid van de gemeenten een aandachtspunt. Het meest (61%) gaat men daarbij uit van het streven naar een lichte samenwerking. Het model voor intensieve samenwerking (integraal voerschools kindcentrum) wordt in twee van de G4-gemeenten gehanteerd, maar nauwelijks (7 tot 13%) in kleinere gemeenten. (Landelijke monitor VVE 2011, Sardes

2.1.4. Basisvoorwaarden voerschoolse educatie voor peuterspeelzalen en kinderopvang

Aan peuterspeelzalen en kinderdagverblijven die voerschoolse educatie aanbieden, worden vanaf 1 augustus 2010 extra kwaliteitseisen gesteld. Deze kwaliteitseisen staan beschreven in het 'Besluit basisvoorwaarden kwaliteit voerschoolse educatie', besluit 7 juli 2010 (vve-platform):

- **omvang voerschoolse educatie:** voerschoolse educatie omvat per week ten minste vier dagdelen van ten minste 2,5 uur of per week ten minste 10 uur aan activiteiten gericht op het stimuleren van de ontwikkelingsdomeinen.
- **aantal beroepskrachten en groepsgrootte:** de verhouding tussen het aantal beroepskrachten en het feitelijk aantal aanwezige kinderen in een groep waaraan voerschoolse educatie wordt aangeboden bedraagt ten minste één beroepskracht per acht kinderen. Een groep kinderen waaraan voerschoolse educatie wordt aangeboden bestaat uit ten hoogste 16 feitelijk aanwezige kinderen.

- **kwaliteit van beroepskrachten:** de beroepskrachten voorschoolse educatie hebben minimaal niveau MBO niveau 3 en is opgeleid in VVE. De houder van een kindercentrum of peuterspeelzaal waar voorschoolse educatie wordt aangeboden stelt jaarlijks een opleidingsplan hoe kennis over VVE en vroegtijdig signaleren van ontwikkelingsachterstanden onderhouden.
- **kwaliteit locatie:** voorschoolse educatie vindt plaats in een kindercentrum of peuterspeelzaal.
- **voorschools educatie-programma:** voor de voorschoolse educatie wordt een programma gebruikt waarin op gestructureerde en samenhangende wijze de ontwikkeling wordt gestimuleerd op het gebied van taal, rekenen, motoriek en de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Omvang voorschoolse educatie

1/5 van de gemeenten biedt de jongste peuters minder VVE aan dan kinderen die drie jaar oud zijn ofwel zij bieden VVE aan een gedifferentieerd is naar leeftijd. De peuters van twee jaar krijgen minder dagdelen VVE aangeboden en in die gemeenten krijgen peuters pas vanaf drie jaar een aanbod van vier dagdelen. Kinderdagverblijven bieden VVE veelal integraal aan, dat wil zeggen verweven in het gehele dagprogramma. Zij doen dat ofwel aan alle kinderen, ofwel alleen aan doelgroepkinderen die dan in een aparte groep verblijven.
(Landelijke monitor VVE 2011, Sardes)

2.1.5. VVE-programma's

VVE bestaat uit methodische en systematische ondersteuning van de brede ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van twee tot zes jaar (Van Breugel, De Jaeger, Wisse, (Vversterk) 2008). Deze interventie is vertaald naar educatieve programma's.

Een VVE-programma is 'breed' dat wil zeggen dat ze niet alléén gericht zijn op taalontwikkeling maar op alle ontwikkelingsgebieden en kennen een vaste opbouw. Door deze opbouw en elementen als continuïteit in het dagritme, inrichting van de ruimte, rituelen en is sprake van een doorlopend programma (Veen, A., Karssen, A.M., Daalen, M.M. van, Roeleveld, J., Triesscheijn, J., Elshof, D., 2013). Er is gekozen voor een brede aanpak, omdat alle ontwikkelingsgebieden met elkaar verbonden zijn en elkaar kunnen beïnvloeden.

Alle VVE-programma's werken vanuit een visie, gaan uit van spelenderwijs ontwikkelen, richten zich op meerdere ontwikkelingsgebieden, leggen het accent op *hoogwaardige interactie* tussen professional en kind, hanteren een dagschema, bieden inhoud (doorgaande lijn) voor de leeftijd van tweeënehalf tot zeven jaar, bevatten een registratiesysteem en stimuleren ouderbetrokkenheid (Vversterk, management 2010). Ze bieden een raamwerk om aan alle aspecten van proceskwaliteit te werken.

In Nederland bestaat een groot aantal verschillende VVE-programma's die worden uitgevoerd in het kinderdagverblijf, de peuterspeelzaal of de onderbouw van de basisschool. Sommige zijn min of meer strikte beschrijvingen van een te volgen curriculum, andere gaan meer uit van het kind en bieden ruimte voor invulling en creativiteit van de leidster/leerkracht, ofwel programma- of professional-gestuurde programma's. Al deze VVE programma's zijn gebaseerd op ontwikkelingstheorieën. Met name het constructivisme van Piaget en het sociaal-constructivisme van Vygotskij zie je terug in de VVE-programma's Piramide, Kaleidoscoop, Kottotaal en Startblokken. Piaget gaat ervan uit dat ontwikkelen of leren een actief constructief, opeenstapelend en doelgericht proces is. Hij heeft duidelijk gemaakt dat kinderen iets nieuws leren, als dat past bij hun ontwikkelingsniveau en bij het wereldbeeld dat zij hebben opgebouwd (Van Breugel, De Jaeger, Wisse, 2008; Kohnstam, 2002; Pedagogisch kader 0-4 jaar, p.27). Kenmerkend voor deze benadering is dat het leer- en ontwikkelproces niet lineair wordt beschouwd. Leerprocessen veranderen in de loop van de tijd en die kwalitatieve veranderingen noemen we 'ontwikkeling'. Dit past ook goed bij de dynamische- systeemtheorieën over cognitieve processen (Leseman, van der Leij, 2004, p. 18). Vygotskij, een Russische psycholoog heeft het constructivisme omgebogen naar het sociaal- constructivisme. Uit onderzoek is gebleken dat kinderen in sociale interacties met meer ervaren anderen personen een hoger niveau van cognitieve vaardigheid kunnen bereiken dan wanneer ze de taak alleen aanpakken (Leseman, van der Leij, 2004, p 18). Met het begrip 'zone

naaste ontwikkeling' gaf Vygotskij aan dat een kind door begeleiding naar een hoger stadium van cognitief functioneren kan worden gebracht.

Het VVE- programma Sporen is vooral gericht op de theorie van Malaguzzi, de grondlegger van kindcentra in Reggio Emilia. Zijn visie richt zich op het zintuiglijk leren, documentatie proces naar het eindresultaat, reflectie. Kinderen houden een concrete en zichtbare 'herinnering' over aan wat ze gezegd hadden en wat ze gedaan hadden, die weer kon dienen als vertrekpunt voor de volgende leerfasen (Edwards, Gandini, Forman, 1995). De omgeving speelt hierbij een bepalende factor.

Enkele programma's hebben door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) een landelijke erkenning gekregen op basis van hun effectiviteit. Effectieve VVE programma's hebben de volgende kenmerken:

- Een duidelijke methodiek en structuur.
- Het is geschikt voor tweejarigen en loopt door tot groep twee van de basisschool (doorgaande lijn).
- De kinderen worden intensief begeleid tijdens vier dagdelen.
- Het wordt aangeboden in een voorschoolse instelling of een basisschool.
- Er wordt veel aandacht besteed aan de taalontwikkeling, door veel interactie tussen leidster/leerkrachten en de kinderen.
- Het wordt uitgevoerd door gekwalificeerd personeel (opleiding in het werken met het programma).
- Een goed oudercomponent kan de effectiviteit van een programma aanzienlijk verhogen.

Landelijk NJI erkende VVE programma's zijn: Piramide, Ko-totaal (UK & Puk, Puk & Ko, Ik & Ko), Doe meer met Bas, Startblokken en Basisontwikkeling, Kaleidoscoop, Speelplezier, Sporen en Ben ik in Beeld (nieuw, mei 2013).

Naast de NJI gecertificeerde programma's zijn er programma's met een beredeneerd aanbod die voldoen aan de voorwaarden van een VVE. Deze programma's zijn o.a. Schatkist, Kleuter- en Peuterplein (de laatste heeft een erkenning van Sardes en is nu verwickeld in het certificeringstraject van het NJI, juli 2013) (Vversterk, 2010).

De effectiviteit van een VVE interventie wordt, naast de inhoud en opbouw, bepaald door de kwaliteit van de uitvoering. Hierbij gaat het om structurele uitvoeringscondities, zoals intensieve begeleiding van de kinderen, extra dagdelen en dubbele personele bezetting en om de kwaliteit van handelen van de pedagogisch medewerkers en leerkrachten. Hoe intensiever het VVE-programma en hoe beter opgeleid de mensen die er werken, des te groter is het langetermijneffect (van Breugel e.a., 2008). In de bijlage is een overzicht van alle programma's met toelichting.

In Nederland kunnen kinderopvang, peuterspeelzalen, scholen of lokale overheden zelf een VVE- programma kiezen dat het best bij hun situatie past (Sardes, 2011). Hierbij moet men rekening houden met: eigen pedagogische visie en doelstellingen van de organisatie en gemeentelijk beleid.

VVE-programma's

In de VVE-programma's die in gemeenten worden gebruikt is weinig verandering geweest. Piramide en Ko-totaal blijven de meest gebruikte VVE-programma's. Het gebruik van Kaleidoscoop buiten de grote steden neemt af. Wat betreft de veel gebruikte VVE-programma's zijn er voor het totaalbeeld nauwelijks verschuivingen ten opzichte van de vorige twee jaar. Startblokken wordt door ongeveer een derde van de gemeenten gebruikt. Speelplezier wordt in slechts 5% van de gemeenten ingezet, terwijl Sporen eigenlijk alleen in de G4 een plaats heeft verworven. 'Ben ik in beeld', een speciaal VVE-programma voor kinderdagverblijven, begint voet aan de grond te krijgen. (Landelijke monitor VVE 2011, Sardes)

VVE en opbrengstgericht werken

Iedere kinderopvang 0-4 jaar heeft als doelstelling ontwikkelingsstimulering van kinderen. VVE gaat een stapje verder. Het gaat hier om systematische en methodische ontwikkelingsstimulering. Dit houdt in:

- methodisch te werk gaan en handelen volgens een paar vaste stappen. De stappen zijn oriëntatie, uitvoeren van de kernactiviteit en evalueren;

- en op systematische wijze de taal-, reken-, sociale-emotionele en motorische ontwikkeling stimuleren. Dit gebeurt op basis van doelgericht ofwel opbrengstgericht werken volgens een bepaalde cyclus (zie figuur 2).

Figuur 1 Afbeelding Sardes "Opbrengstgericht werken"

Om doel- of opbrengstgericht te kunnen werken is het belangrijk om kennis te hebben van de ontwikkelingslijnen en dan niet alleen van de actuele zone, maar ook van de zone van naaste ontwikkeling. VVE vraagt om een goede aansluiting van voor- naar vroegschoolse educatie. Daartoe heeft Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) zogenaamde beheersingsdoelen voor drie ontwikkelingsgebieden uitgewerkt: taal, rekenen, sociaal-emotionele ontwikkeling voor kinderen van 2 tot 7 jaar (de doelen van motorische ontwikkeling worden nog uitgewerkt).

SLO heeft in kaart gebracht wat kinderen aan het begin van groep 1 (eind van de peuterspeelzaal/ kinderdagverblijf) en aan het eind van groep 2 bereikt zouden moeten hebben, dan wel ervaring in moeten hebben opgedaan, om uiteindelijk met vertrouwen te kunnen starten in groep 3.

Wanneer een kind een overstap maakt van de dreumesgroep naar peutergroep wordt gekeken of het kind de vaardigheden en kennis beheerst die het nodig heeft om de overstap te kunnen maken. Het aanbod moet hierop afgestemd zijn. Zo is het ook wanneer een kind de overstap maakt naar en binnen de basisschool.

20

Pedagogisch medewerkers en leerkrachten kunnen met behulp van de doelen inhoudelijk verantwoorde keuzes maken en uitvoeren om een kwalitatief hoog aanbod aan jonge kinderen te bieden, zowel aan kinderen met een achterstand als aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Wanneer duidelijk is wat een kind nodig heeft om zich verder te kunnen ontplooiën, is het belangrijk om dit in het aanbod te verwerken. Met deze doelen kunnen voorschoolse instellingen en scholen hun doorgaande lijn versterken.

(<http://www.slo.nl/jongekind/doelen>).

2.1.6. Bekwame VVE professional

Belangrijke voorwaarden om VVE succesvol te laten zijn vooral gericht op de kwaliteit van de professional-kind interacties (Leseman, 2011) en dus niet zozeer op de structurele kenmerken en uitvoeringscondities van een programma. Dit geldt niet alleen voor VVE, maar bij alle ontwikkelingsstimulering van kinderen. Het is daarom van belang dat de voorschoolse instelling niet alleen het programma implementeert, maar ook medewerkers traint in de uitvoering van het VVE-programma en dat borging van de kwaliteit van de uitvoering verankerd wordt in het opleidings- en personeelsbeleid en aansluit bij het pedagogisch beleid. Deze opleidingen duren over het algemeen twee jaar. In de bijlage van de VVE-programma's zijn opleidingseisen opgenomen.

VVE Professionals

De Wet OKE stelt duidelijke eisen aan de kwalificaties van leidsters en pedagogisch medewerkers. Veel gemeenten geven aan dat zij aan de eisen van het aantal opgeleide beroepskrachten voldoen. In sommige gemeenten werken er hbo-opgeleide professionals in voorschoolse instellingen. Dat blijkt meer het geval in de kleinere gemeenten dan in grotere, maar nog steeds gaat het dan om slechts 8%. (Landelijke monitor VVE 2011, Sardes)

2.1.7. Toezichtkader VVE

De kwaliteit van VVE is dus cruciaal. Mede daarom is in de Wet OKE opgenomen dat de Inspectie van het Onderwijs toezicht gaat houden op de kwaliteit van VVE. Een peuterspeelzaal, een kinderdagverblijf of de groepen 1 en 2 van een basisschool zijn 'voorscholen' waar VVE wordt aangeboden.

In 2011 en 2012 heeft de Inspectie een bestandsopname voor VVE uitgevoerd. Dit is eerst gebeurd in de grote steden en daarna in de rest van het land. Vanaf 2013 wordt er signaal gestuurd VVE-toezicht gehouden. 'Signaal gestuurd' houdt in dat er jaarlijks in afspraak met de gemeente op specifieke thema's of locaties toezicht wordt gehouden. Gaandeweg wordt het toezicht op VVE opgenomen in het regulier toezicht. De Inspectie werkt met een Toezichtkader VVE, dat bestaat uit een waarderingskader dat is opgedeeld in vier domeinen en ca. 20 aspecten. Er wordt gekeken naar de context, condities, uitvoering en opbrengsten. De context en condities zijn opgenomen in het gemeentelijk beleid en de uitvoering en opbrengsten vallen onder de verantwoordelijkheid van de VVE-locaties. Dit geldt dus ook voor scholen met VVE of scholen met veel gewichtenleerlingen die aan VVE doen.

Bron: Toezichtkader VVE, 2010

De opbrengsten die op gemeentelijk niveau worden gehanteerd zijn: wordt er gemeten volgens de afspraken; zijn de resultaten van voldoende niveau; etc. Ook wordt gekeken naar het aantal leerlingen met verlengde kleuterperiode (dit zit al in het regulier toezicht) (Vversterk management).

Het waarderingskader als schema weergegeven:

Het vve-waarderingskader op hoofdlijnen (domeinen en enkele aspecten)

VVE-BELEIDSCONTEXT (= beleid en organisatie op gemeentelijk niveau)
Gemeentelijk vve-beleid
Vve-coördinatie op gemeentelijk niveau
Systematische evaluatie en verbetering van vve op gemeentelijk niveau
VVE-CONDITIES (GGD-rapporten)
Basiskwaliteit: algemeen
Basiskwaliteit: voorschoolse educatie
KWALITEIT VAN DE UITVOERING VAN VVE (op de voor- en de vroegscholen)
Ouders
Kwaliteit van de educatie
Ontwikkeling, begeleiding en zorg

Interne kwaliteitszorg Doorgaande lijn
OPBRENGSTEN (= resultaten van vve) Bereik Resultaten, m. n. eind groep 2

In het waarderingskader is de kwaliteit van uitvoering opgenomen. Er wordt o.a. gekeken naar aanwezigheid en kwaliteit van het ouderbeleid, programma, doelgericht en gedifferentieerd werken, pedagogische handelen van de pedagogisch medewerker, begeleiding en volgen van kinderen, ontwikkelingsstimulering. In de bijlage is het uitgebreide schema opgenomen. Iedere ondernemer is verantwoordelijk voor een kwalitatief aanbod van VVE. Gemeenten kunnen de ondernemer ondersteunen met subsidiemiddelen om aan deze voorwaarden te voldoen.

3. Conclusie theoretische verkenning

Conclusie naar aanleiding van de theoretische verkenning is dat de voorwaarden voor VVE in de wet OKE duidelijk en helder zijn weergegeven. Het Toezichtkader VVE geeft inzicht in de eisen die gesteld worden aan de kwaliteit van VVE. Gemeenten en basisscholen zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor VVE. Er zijn verschillende VVE programma's, waaronder 'NJI- erkende' die voldoen aan de eisen van VVE. De beste keuze voor een VVE-programma is afhankelijk van de onderwijs- of pedagogische visie van een voor- of vroegschoolse instelling. Bijna alle VVE-programma's zijn gebaseerd op het sociaal-constructivisme (zie hoofdstuk VVE-programma's) van Vygotskij, met zijn 'zone van naaste ontwikkeling'. Onderzoek laat zien dat de professional ertoe doet bij kwaliteit en opbrengsten van VVE. Goede pedagogische – didactische vaardigheden zijn belangrijk bij stimulering van taal en andere ontwikkelingsgebieden. Opleiding in VVE is een vereiste om kwaliteit van VVE te borgen. Als laatst beschrijven hoe belangrijk de omgeving is bij de ontwikkelingsstimulering van een kind. Een voorschoolse instelling kan een goede impuls geven aan ontwikkelingsstimulering, maar door samen te werken met de ouders wordt deze impuls een stevige basis. In de toekomst zal de afstemming tussen voor- en vroegschool versterkt worden door het opbrengstgericht werken, waarbij de doelen van stichting Leerplan ontwikkeling het uitgangspunt zijn. Deze SLO-doelen zijn niet bedoeld om de kinderen 'klaar te stomen' voor het basisonderwijs, maar wel om de professional te ondersteunen bij het zoeken naar het juiste aanbod. Wanneer een pedagogisch medewerker in het aanbod het verschil tussen 'ik en jij' verwerkt, krijgt het kind de juiste gereedschappen aangereikt om de volgende stap naar groep 1 te kunnen maken. Alle VVE-programma's hebben de SLO-doelen in hun aanbod verwerkt.

4. Enquête Agrarische Kinderopvang

Zoals beschreven in hoofdstuk 1.2. is doel van de Haalbaarheidsstudie om te onderzoeken of voor- en vroegschoolse educatie (VVE) te koppelen is aan het bestaande pedagogisch beleid van de agrarische kinderopvang en waar de kansen liggen om de doorlopende leerlijn te versterken. Hiervoor is gebruik gemaakt van een enquête onder kinderopvangondernemers.

De onderzoeksvragen en de analyse zijn opgenomen in bijlage 5 bij dit rapport. In onderstaand hoofdstuk wordt de conclusie van de enquête beschreven.

4.1. Conclusie enquête Agrarische Kinderopvang VVE

In totaal hebben 31 agrarische kinderopvangondernemers (hierna kortweg: respondenten) de enquête ingevuld. Het blijkt dat alle respondenten voldoen aan de eisen van de wet Kinderopvang. De grootte van de kinderopvangorganisatie loopt uiteen van klein (opvang van 6 kinderen op een kinderdagverblijf) tot groot (opvang van meer dan 52 kinderen).

Op twee na zijn alle respondenten (93,5%) aangesloten bij de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK). Dit betekent dat men werkt volgens de pedagogische visie van de VAK, die gebaseerd is op de visie van negen pedagogen (bron: Handboek VAK-formule).

De respondenten konden aangeven welke uitgangspunten van deze pedagogen belangrijk zijn.

Het merendeel (74,2%) van de respondenten kiest voor de methode van Thomas Gordon, die is gebaseerd op de communicatie met kinderen. Ca. de helft van de respondenten vindt de uitgangspunten van Aletha Solter en Emmi Pikler belangrijk. Ca. 30% vindt de visies van Langeveld en Tovey belangrijk.

Uit deze analyse kan dus worden geconcludeerd dat de respondenten het belangrijk vinden dat:

- het kind in zijn ontwikkeling 'holistisch' wordt benaderd¹;
- er actief wordt gecommuniceerd;
- tijdens de opvang er balans is tussen vrijheid en aandacht;
- er buitenspelactiviteiten worden ontplooid om ontwikkelingskansen te bieden.

De agrarische kinderopvang laat zich dus inspireren door pedagogen en niet door ontwikkelingspsychologen zoals Vygotskij en Piaget en het (sociaal) constructivisme zoals in VVE.

Voor- en vroegschoolse educatie

De conclusie van dit onderdeel betreft alle vragen die betrekking hadden op VVE.

De helft van de agrarische kinderopvangondernemers werkt niet volgens VVE om de volgende redenen:

- Gemeentelijk beleid: VVE wordt niet verplicht gesteld.
- Kinderopvang beleid: men heeft of (nog) geen behoefte aan een VVE programma of men weet het nog niet. Aangegeven wordt dat VVE geen aanvulling biedt op de eigen pedagogische werkwijze. De respondenten die het nog niet weten laten blijken dat de vorm waarop VVE wordt aangeboden belangrijk is.
- Doelgroep: de aanwezigheid van doelgroepkinderen is in verhouding met het aantal opgevangen kinderen erg klein. De doelgroep wordt geïndiceerd op basis van een ontwikkelingsachterstand.

Om VVE te kunnen uitvoeren moet men voldoen aan de basisvoorwaarden voor VVE. Een aantal vragen was hierop gericht:

- Dagritme of dagstructuur: uit de analyse blijkt dat meer dan de helft van de respondenten werkt met een dagstructuur en niet met dagritme kaarten.

¹ Holistische benadering houdt in dat opvoeding evenwichtig gericht is op alle aspecten (emotioneel, sociaal, cognitief, motorisch, creatief, moreel) van de ontwikkeling (bron: Singer & Kleerekoper, 2009),

- Thematisch werken: minder dan de helft (32%) werkt met een thema en waar gewerkt wordt met thema's zijn deze vooral gericht op natuur en seizoenen.
Het valt op dat – ondanks het kleine aantal dat met thema's werkt – toch meer dan de helft van de respondenten (64,5%) werkt met themahoeken, waaruit kan worden afgeleid dat wellicht de vraag niet helder was en dat het woord 'thema' van 'themahoek' anders wordt geïnterpreteerd dan thematisch werken.
- Activiteitsaanbod: het merendeel (71%) van de respondenten werkt met een zelf uitgewerkt activiteiten aanbod. Dit zijn o.a. de dagelijkse terugkerende activiteiten uit het dagprogramma. Men vindt de buitenactiviteiten en de activiteiten met de dieren belangrijker dan de binnenactiviteiten. Minder dan 10% werkt met een activiteiten aanbod uit een bestaande VVE-methode en ca. 20% met een combinatie ervan.
Leuk om te vermelden is dat de Onderwijsinspecteur - de toezichthoudende instantie op VVE - onder de indruk was de wijze waarop een respondent VVE toepast op de agrarische kinderopvang.
- Ontwikkelingsdoelen: geconcludeerd kan worden dat sociaal emotionele ontwikkeling meer gestimuleerd wordt dan de cognitieve ontwikkeling.

Ouderbetrokkenheid

Alle respondenten vinden ouderbetrokkenheid belangrijk. De manieren waarop men ouderbetrokkenheid vergroot zijn verschillend, maar het merendeel van de respondenten (71%) kiest voor mondelinge overdracht. Hiernaast zijn nieuwsbrieven favoriet.

Doorgaande lijn

De 'doorgaande lijn' is een van de eisen van VVE. Deze wordt vormgegeven door het gebruik van een kindvolgsysteem en de overdracht naar de basisschool.

- Kindvolgsysteem: zoals verwacht werkt het merendeel van de respondenten met een kindvolgsysteem. Hierbij maken ze gebruik van verschillende kindvolgsystemen. Wat opvalt is dat slechts twee respondenten het kindvolgsysteem 'KIJK' gebruikt, dat ook in het basisonderwijs wordt gehanteerd. Hiermee creëren ze een doorgaande lijn.
- Overdracht: de meeste respondenten (ca. 90%) draagt kindgegevens verkregen tijdens observatie over aan de basisschool.

Het merendeel van de respondenten wil agrarische kinderopvang wil aanbieden zoals dan nu gebeurt. Daarnaast is er behoefte aan samenwerking met basisscholen en dat er een goed aanbod komt voor VVE in de agrarische kinderopvang.

5. Eindconclusie Haalbaarheidsstudie VVE

Op basis van de enquête kan worden vastgesteld dat alle 31 respondenten voldoen aan de eisen van de wet Kinderopvang. De grootte van de kinderopvangorganisaties loopt uiteen van klein (opvang van 6 kinderen op een kinderdagverblijf) tot groot (opvang van meer dan 52 kinderen).

Nagenoeg alle ondernemers zijn aangesloten bij de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK) en dus laat men zich inspireren door pedagogen zoals Fröbel, Tovey, Langeveld, Pikler en Gordon (zie bijlage).

De agrarische ondernemers vinden het belangrijk om 'kindvolgend' te werken, zodat het kind zich op eigen tempo kan ontwikkelen. Zij zijn over het algemeen van mening dat het kind zich van 'nature' ontwikkelt, terwijl VVE onder andere is gebaseerd op de sociaal-constructivistische visie van Vygotskij, met zijn 'zone van naaste ontwikkeling'. In het kort houdt dit in dat een kind alleen met hulp van de professional verder komt in zijn ontwikkeling. Dit leidt tot de eeuwenoude 'nature-nurture' discussie.

Met het begrip '**ontwikkelen**' kunnen we volgens 'Van Dale' twee kanten op:

- Alles wat zich ontwikkelt is al aanwezig... het ontvouwt zich;
- Alles wat zich ontwikkelt wordt geleerd... je doet kennis op.

Dit is precies waarover psychologen, pedagogen, sociologen enz. al eeuwenlang gediscussieerd hebben: komt ontwikkeling van binnenuit, of komt ontwikkeling van buiten? Dit wordt de 'nature-nurture discussie' genoemd. En zoals vaker in deze discussie ligt de waarheid 'ergens' in het midden. Ontwikkeling ontstaat door het tot bloei laten komen van datgene wat in de kiem aanwezig is, maar daarbij hebben we de omgeving wel nodig. (Bosch & Boomsma, 2011, p. 16)

De agrarische kinderopvangondernemers willen hun eigen binnen en buiten activiteiten terug zien in VVE. Die mogelijkheid bestaat. De VVE programma's zijn ontwikkeld om systematisch en methodisch de ontwikkeling te stimuleren. De methode bestaat uit een didactische opbouw, die men verplicht moet volgen, waarbij de professional de vrijheid heeft om naast de voorgeschreven activiteiten ook zelf activiteiten te ontplooiën, die aansluiten bij de visie en de wensen van de agrarische ondernemer. Belangrijk aandachtspunt is dat men systematisch en doelgericht blijft werken. Uit de theoretische verkenning blijkt ook dat niet het VVE-programma leidend is, maar de professional die het programma toepast. De professional moet bewust weten welke activiteiten aansluiten op de ontwikkeling van het kind en het feit dat niet ieder kind hetzelfde is. Conclusie is dus dat 'professional er toe doet' en juist opgeleid moet zijn.

De helft van de agrarische kinderopvangondernemers werkt niet volgens VVE om de volgende redenen:

- Gemeentelijk beleid: VVE wordt niet verplicht gesteld.
- Kinderopvang beleid: men heeft geen behoefte aan een VVE programma of men weet het nog niet. Aangegeven wordt dat VVE geen aanvulling biedt op de eigen pedagogische werkwijze. De respondenten die het nog niet weten laten blijken dat de vorm waarop VVE wordt aangeboden belangrijk is.
- Doelgroep: de aanwezigheid van doelgroepkinderen is in verhouding met het aantal opgevangen kinderen erg klein. De doelgroep wordt geïndiceerd op basis van een ontwikkelingsachterstand.

Als de uitslag van de enquête getoetst wordt aan de voorwaarden en eisen van VVE uit de Wet OKE kan worden geconcludeerd dat:

- Een zeer beperkt aantal (zeven) ondernemers op dit moment werkt met een bestaand VVE-programma en daarmee voldoet aan alle VVE- voorwaarden.
- In de agrarische kinderopvang de meeste losse elementen van VVE aanwezig zijn, maar dat de samenhang ontbreekt.
- De ontwikkeling van kinderen volop wordt gestimuleerd, maar niet op systematische wijze, waardoor het moeilijk zo niet onmogelijk is om opbrengsten te meten. Het activiteitenaanbod richt zich

weliswaar op de vier ontwikkelingsdoelen, maar niet evenwichtig. Aan de sociale emotionele ontwikkelingsdoelen wordt meer aandacht besteed dan aan de rekendoelen. In de voorschoolse fase moet ook helder zijn wat een kind nodig heeft voor de overstap naar de vroegschoolse fase. De professionals kunnen dit positief beïnvloeden door bewust te werken aan de ‘SLO doelen Jonge Kind ‘ door deze op te nemen in hun aanbod en opbrengstgericht te gaan werken.

- De ‘doorgaande lijn’ is een van de belangrijkste eisen van VVE. Deze wordt vormgegeven door het gebruik van een kindvolgsysteem en de overdracht naar de basisschool. Zoals verwacht werkt het merendeel van de respondenten (ca. 90%) met een kindvolgsysteem en dragen kindgegevens over aan de basisschool. Hiermee wordt voldaan aan deze VVE-voorwaarde.

Het merendeel van de respondenten wil agrarische kinderopvang aanbieden zoals dat nu gebeurt. Daarnaast is er behoefte aan samenwerking met basisscholen en dat er een goed aanbod komt voor VVE in de agrarische kinderopvang. Omdat VVE voor voorschoolse instellingen valt onder de verantwoordelijkheid van de gemeente, is het belangrijk dat de kinderopvangondernemer deelt uit maakt van de Lokaal Educatieve Agenda (LEA), een overleg waarin gemeente, onderwijs en voorschoolse instellingen afspraken en besluiten nemen over VVE. Enkele agrarische ondernemers nemen deel aan LEA- overleg.

6. Aanbevelingen

1. Aansluiting VVE: ondanks dat er weinig VVE doelgroepkinderen zijn heeft ieder kind heeft belang bij een beredeneerd aanbod en ontwikkelingsstimulering.
2. Keuze van een VVE-programma: het programma moet aansluiten bij de eisen, wensen en visie van de agrarische kinderopvang ondernemer. De ontwikkelingsgerichte VVE-programma's, zoals Startblokken, zijn hiervoor het meest geschikt. Bij de programma gestuurde programma's wordt Uk & Puk aanbevolen omdat de methodische opbouw eenvoudig vertaald kan worden bij het aanbod van eigen activiteiten. Eigen activiteiten hebben een professional nodig om te kunnen aansluiten bij de eisen en wensen van de agrarische ondernemer. Peuterplein is het beredeneerd aanbod dat zijn thema's heeft afgestemd op de jaargetijden, wat goed aansluit op natuurbeleving. Let wel op dat gemeenten vaak voorkeur hebben voor erkende NJI bestaande VVE-programma's (zie bijlage).
3. De VAK betrekken bij een aantal centrale vraagstukken:
 - Visie-bijeenkomsten VVE voor managementniveau.
 - Ontwikkelen van een toolbox met eigen activiteiten op het gebied van agrarische kinderopvang waarin de SLO-doelen zijn verwerkt.
 - Een kind-volgsysteem en overdrachtsformulier dat voldoet aan gemeentelijke VVE-eisen om doorgaande lijn te realiseren.
4. Professionals scholen in systematisch en methodisch werken op het gebied van VVE.
5. Samenwerking met de gemeente en zorgen dat je betrokken wordt bij de LEA en de lokale situatie.

Literatuur:

- ❖ Van IJzerdoorn, R., Tavecchio, L. en Riksen-Walraven, M., (2008). *De kwaliteit van de Nederlandse Kinderopvang*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- ❖ Leseman, P.P.M. en Leij, A. van der (red), (2004). *Educatie in de voor-en vroegschoolse periode*. Baarn: HB uitgevers.
- ❖ Breugel, K. van, Jaeger, B. de en Wisse, M. (2008). *VVE voor Dummies, project Vversterk*. Utrecht: Uitgeverij Sardes
- ❖ de Geus-Oberon, W., Versteegen, H. en Kruiter, J. (2009). *Voorschoolse educatie: doelgroepbepaling en toeleiding 'een handreiking voor gemeenten'*. Utrecht: Oberon en Sardes
- ❖ Beekhoven, S., Jepma, IJ., Kooiman, P. (2011). *Landelijke Monitor Voor- en Vroegschoolse Educatie 2011. De vijfde meting*. Utrecht: Sardes
- ❖ Leseman, P.P.M., (2002). *Early childhood education and care for children from low-income or minority backgrounds*. OECD,
- ❖ Singer, E. en Kleerekoper, L. (2009). *Pedagogisch Kader 0-4 jaar*. Maarssen: Elseviers gezondheidszorg.
- ❖ Graaf, M. de en Meij, H. (2012). *Effectieve interventies voor jonge kinderen, een overzicht*. NJI artikel, www.nji.nl
- ❖ Veen, A., Veen, I. van der, Karssen, A.M., Roeleveld, J., 2013, Deelname aan voor- en vroegschoolse educatie en de ontwikkeling van kinderen, Twee onderzoeken in het kader van de BOPO-themalijn 'Effecten van beleidsontwikkelingen in het onderwijsachterstandenbeleid', Amsterdam: Kohnstamm Instituut. (Rapport 901, projectnummer 20442 & 20447
- ❖ Ledoux, G., Roeleveld, J., Driessen, G., Cuppen, J., Meijer M. (2011). *Prestaties en loopbanen van doelgroopleerlingen in het onderwijsachterstandenbeleid, Stand van zaken en ontwikkelingen in de periode 1994-2007*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut en Nijmegen: ITS
- ❖ De Wit, Christiaans, <http://www.poraad.nl>. Beleidsbox ouderbetrokkenheid op de LEA
- ❖ IJzerdoorn, R. van, Tavecchio, L., Riksen-Walraven, M., Kruijff, R. de, Fukkink, R. (2004). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Boom.
- ❖ Swaab D. F. (2011) Wij zijn ons Brein, Ruinen, www.uitgeverijcontact.nl
- ❖ Bosch W., Boomsma C., (2011), Onderwijs aan het jonge kind, een vak apart, ThiemeMeulenhof, Amersfoort
- ❖ Edwards, C., Gandini, L., Forman, G. (1995). *De honderd talen van kinderen*. Utrecht: Uitgeverij SWP.
- ❖ Meij, H., Mutsaers, K., Pennings, T. (2009) http://www.nji.nl/nl/Effectiviteit_VVEinNederland.pdf
- ❖ Beekhoven S., Jepma y., Kooiman P., Landelijke Monitor Voor- en Vroegschoolse Educatie 2011, 5e meting, Sardes, Utrecht, 2011
- ❖ Landelijke Monitor Voor- en Vroegschoolse Educatie 2011. De vijfde meting
- ❖ De Graaf, M., Meij, H. (2011). *Effectieve interventies voor jonge risicokinderen*. (artikel), NJI
- ❖ Oberon m.m.v. Kloprogge, J., Buitenhek, E., VNG (2010). *Harmonisatie Voorschoolse voorzieningen voor gemeenten, een handreiking bij de uitwerking van wet OKE*. Oberon
- ❖ Schema Piaget: <http://coral.hku.nl/PEMooops00-01/bron4-1.htm>
- ❖ Besluit Basisvoorwaarden VVE , Staatsblad Van het Koninkrijk der Nederlanden 298 -Ministerie OCW- Besluit 7 juli 2010
- ❖ Carpay, J., 2002, artikel in 'De wereld van het jonge kind'
- ❖ http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Actueel_publicaties/2010/Toezichtkader+ve+2010.pdf
- ❖ Handboek VAK, Deel III, Hoofdstuk. 1: Pedagogisch Beleid, 1.1 - 8 december 2011

Bijlage I Schema VVE programma's en Beredeneerd aanbod

Ontwikkelaar Licentiehouder	Samenvatting	Opleiding
Startblokken (De activiteit)	Startblokken is een ontwikkelingsgerichte educatief programma voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Basisontwikkeling werkt met dezelfde methode in groep 1 tot en met 4 van de basisschool. De programma's bevorderen een brede persoonsontwikkeling bij kinderen van 2,5 tot 8 jaar. Doel van de programma's is om de kansen op schoolsucces te vergroten. Werkt met een open werkplan dat door professional op basis van ontwikkelingsbehoefte van kinderen wordt ingevuld. Professional-gestuurd.	2 jaar 18 bijeenkomsten
Piramide (Cito)	Piramide is gericht op brede ontwikkelingsstimulering van jonge kinderen met als doel dat zij met succes de basisschool kunnen volgen. Het programma is erkend voor de doelgroep van kinderen van 2,5 tot 6 jaar, met name de kinderen die extra steun nodig hebben om het doel te bereiken. Dit programma is in de databank opgenomen. Inmiddels is Piramide uitgebreid en verbreed tot een methode voor alle jonge kinderen van 0 tot 7 jaar en voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Hiervoor zal eveneens erkenning worden aangevraagd. Programma-gestuurd.	Norm 2 jaar 18 bijeenkomsten verkorte cursus
Ko-totaal (CED-groep)	KO-totaal is een educatief totaalprogramma dat een gestructureerde, didactische aanpak biedt voor de voor- en vroegschoolse educatie (VVE), bedoeld voor kinderen in de leeftijd van 2,5 tot 6 jaar in achterstandssituaties. * Uk & Puk is een voorschools educatief programma voor kinderen van 0 tot 4 jaar. Het is speciaal ontwikkeld voor gebruik in kinderdagverblijven. Het programma richt zich op de ontwikkelingsgebieden taal, rekenen, sociaal-emotionele ontwikkeling en motoriek. Uk & Puk kan als zelfstandig programma gebruikt worden of als onderdeel van het VVE-programma KO-totaal. programma- gestuurd	Norm: 2 jaar 13 bijeenkomsten maatwerk mogelijk
Kaleidoscoop (NJI)	Kaleidoscoop is een educatief programma voor kinderen van 2,5 tot 6 jaar, afgeleid van het Amerikaanse High/Scope programma. Het wordt uitgevoerd in een doorgaande lijn van de peuterspeelzaal naar groep 1 en 2 van de basisschool. Doel van Kaleidoscoop is het vergroten van de onderwijskansen van kinderen in achterstandssituaties. professional- gestuurd	2 a 3 jaar 20 bijeenkomsten
Doe meer met Bas (Drs. Jan Jaap Karsten,	Doe meer met Bas is een integraal centrumgericht programma voor kinderen van 2,5-6 jaar dat in het kader van het voor- en vroegschoolse educatiebeleid wordt uitgevoerd. Het richt zich op de brede ontwikkeling van kinderen met specifieke aandacht voor taal en	2 jaar 10 bijeenkomsten maatwerk

Uitgeversgroep Jongbloed)	rekenen en is opgebouwd rondom acht thema's met spelactiviteiten voor vier tot zes weken. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van tutoring om kinderen die extra aandacht nodig hebben te ondersteunen. Het programma bevat een oudercomponent. Programma-gestuurd	mogelijk
Speelplezier (De Speelplezier speelleergroep (onderdeel van Intersym B.V.)	Speelplezier is een programma voor kinderen tussen de 2,5 en 6 jaar, uit te voeren in peuterspeelzalen en basisscholen. De ontwikkelingskansen van kinderen worden gestimuleerd door spel van hoge kwaliteit, in combinatie met taalontwikkeling. Er wordt gewerkt met een serie thema's in een doorlopende spel-verhaallijn, en terugkerende spel-taalroutines in grote en kleine groepen. Dit vormt een deels open en deels gestructureerd curriculum. De ontwikkeling stimulerende rol van leidsters of leerkrachten is uitgewerkt volgens een interactiestrategie. Ook is beschreven hoe leidsters of leerkrachten het enthousiasme voor spelen op ouders kunnen overbrengen. De methodiek is onderbouwd met inzichten uit pedagogische theorie en onderzoek op het gebied van leren, spel en taalontwikkeling. Programma-gestuurd (wordt over het algemeen in Limburg aangeboden).	2 jaar 10
Sporen (Stichting Pedagogiekontwikkeling 0-7	Sporen is een integrale pedagogische aanpak gericht op brede ontwikkelingsstimulering van kinderen van 0-7 jaar en op actieve participatie van hun ouders aan het educatieproces. Als programma VVE is Sporen gericht op kinderen van 2,5 - 6 jaar en hun ouders die zich in achterstandsituaties bevinden, en heeft als doel de onderwijskansen van deze kinderen te verbeteren. Dit document is een beschrijving van Sporen als VVE-programma.	Alleen maatwerk
Stichting Meeuw / CED groep	Ben ik in Beeld. Het programma is ontstaan om betere kansen te scheppen. Er wordt ontwikkelingsgericht gewerkt aan de brede ontwikkelingsstimulering en vergroten taalvaardigheid.	Basis, VVE en maatwerk.

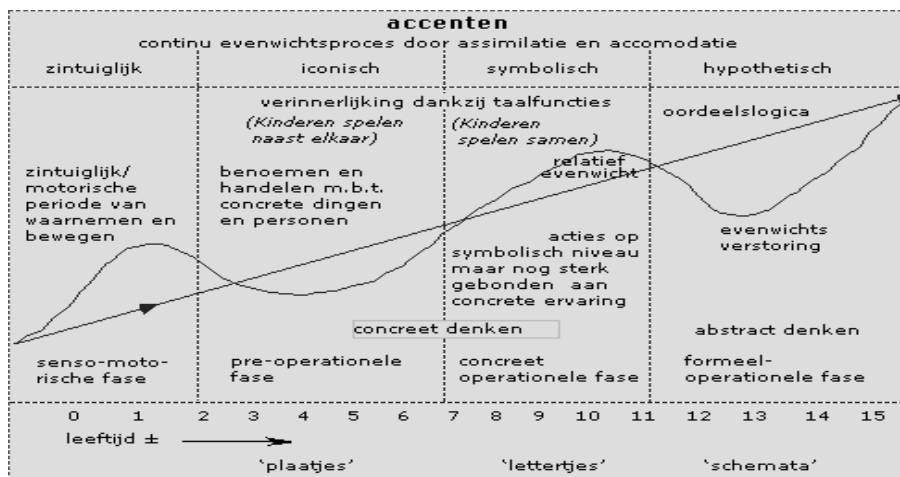
Voor meer informatie wordt verwezen naar de beschrijving de Databank Effectieve Jeugdinterventies van het NJI of de ontwikkelaar /licentiehouders (www.nji.nl).

Beredeneerd aanbod Voorschoolse educatie

Peuterplein Uitgever Malberg!	<p>Peuterplein is een nieuw compleet pakket leuke materialen, zoals Raai de Kraai, en gevarieerde activiteiten voor voorschoolse instellingen. Op het Peuterplein willen de kinderen graag spelen en ontdekken!</p> <p>Peuterplein in het kort</p> <p>Peuterplein stimuleert de natuurlijke nieuwsgierigheid van jonge kinderen. Samen ontdekken ze spelenderwijs de wereld om hen heen. Peuterplein biedt een rijk en gevarieerd aanbod (incl. VVE). Peuterplein helpt u om de allerkleinsten optimaal te stimuleren in hun ontwikkeling op het gebied van taal, motoriek, voorbereidend rekenen en muziek. Peuterplein heeft een optimale doorlopende ontwikkelingslijn naar de basisschool (Kleuterplein).</p> <p><i>Peuterplein is door Sardes erkent als volwaardig VVE-aanbod. Er loopt een erkenningsprocedure bij NJI.</i></p>	Maatwerk
-------------------------------	---	----------

Bijlage II Overzicht psychologen en pedagogen.

Piaget (Kaleidoscoop, Piramide) is een aanhanger van het constructivisme. Dit gaat ervan uit dat ontwikkelen of leren een actief constructief, opeenstapelend en doelgericht proces is. Hij heeft duidelijk gemaakt dat kinderen iets nieuws leren, als dat past bij hun ontwikkelingsniveau en bij het wereldbeeld dat zij hebben opgebouwd (Van Breugel, De Jaeger, Wisse, 2008; Kohnstam, 2002; Pedagogisch kader 0-4 jaar, p.27).

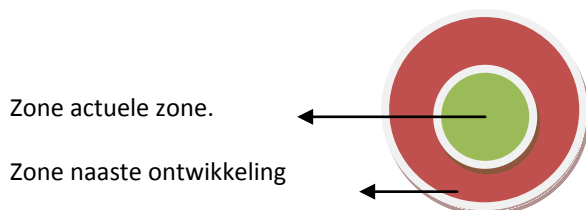
Figuur 1. Schema Piaget. (bron zie literatuurlijst)

Dewey (1859-1952): John Dewey is een pedagoog die zich bezig heeft gehouden met de ontwikkeling van mens tot democratisch burger. De democratische burger moet onbevooroordeeld informatie kunnen inwinnen, kritisch kunnen denken, kunnen afzien van absolute zekerheden, open met anderen kunnen communiceren en bereid zijn hervormingen en herwaardering van traditionele waarden. Op basis van deze uitgangspunten heeft Dewey zijn visie op onderwijs gebaseerd. Onderwijs moet de cognitieve, communicatieve, sociale en morele bekwaamheden van kinderen bevorderen en hun bereidheid om zich voor anderen in te zetten. Hij stelde dus de pedagogische taak voorop. In plaats van instructiegericht onderwijs pleitte Dewey voor samenwerkend leren in grote groep, kleine groep en in de vorm van individuele werkjes. (Kohnstam, 2004). Hij staat bekend voor zijn pleidooi voor een doe-school, als alternatief voor het vertrouwde frontale onderwijs. Discussies die vandaag de dag nog voortduren (Carpay, 2002).

(Kaleidoscoop)

Vygotskij (1896-1934) : Lev Vygotskij is ook een aanhanger van het constructivisme. Hij geeft aan dat kinderen zich ontwikkelen door interactie met volwassenen en door sociaal-culturele omgeving, Dit wordt het sociaal constructivisme genoemd. Hij introduceerde de 'zone van naaste ontwikkeling'. Op het actuele ontwikkelingsniveau kan een kind de dingen zelfstandig uitvoeren. Wanneer een kind een activiteit wil uitvoeren maar nog niet kan, noemen we de zone van naaste ontwikkeling. Het kind heeft dan de hulp van een volwassene nodig (Van Breugel, De Jaeger, Wisse, 2008, Kohnstam, 2002; Pedagogisch kader 0-4 jaar, p.27).

((Basisontwikkeling, Startblokken, Ko-totaal, Piramide, Kaleidoscoop))

Gardner (1943- heden): Howard Gardner presenteerde in 1983 zijn theorie over meervoudige intelligentie. Volgens zijn theorie beschikken mensen over (ten minste) acht verschillende intelligenties die hen in staat stellen om greep te krijgen op de wereld, te leren en zich te ontwikkelen. Het gaat om de verschillende intelligenties:

1. Verbaal- linguïstische intelligentie: taal effectief kunnen gebruiken
2. De logische- thematische intelligentie: kunnen redeneren en analyseren
3. De visueel- ruimtelijke intelligentie: begrippen ruimtelijk kunnen voorstellen
4. De lichamelijke- kinesthetische intelligentie: kunnen leren door gebruikmaking van beweging
5. De muzikale- ritmische intelligentie: muzikaliteit, het gevoel voor melodie, voor ritme en patroonherhaling
6. De interpersoonlijke intelligentie: kunnen leren van en met en door elkaar (samen spelen etc.)
7. De intrapersoonlijke intelligentie: kunnen reflecteren op zichzelf (tijd nemen om informatie te verwerken)
8. De naturalistische intelligentie: grotere verbanden kunnen zien in de omringende wereld (interesse flora en fauna)
(Kaleidoscoop, Sporen)

Malaguzzi (1920 -1994): Loris Malaguzzi was verbonden aan de scholen en kindercentra in het Italiaanse Reggio Emilia. Hij is de grondlegger van de pedagogische werkwijze daar. Zijn ideeën zijn voortgekomen uit dertig jaar ervaring met het werken met kinderen. Hij wilde die niet op papier zetten, omdat hij vindt dat je pas echt je ideeën aan een ander kunt overbrengen door samen te praten. Zijn visie is gericht op groepsresultaat, zintuiglijk leren, documentatie proces naar het eindresultaat, reflectie. Het vastleggen van het proces heeft drie belangrijke doeleinden: kinderen houden een concrete en zichtbare 'herinnering' over aan wat ze gezegd hadden en wat ze gedaan hadden, die weer kon dienen als vertrekpunt voor de volgende leerfasen (Edwards, Gandini, Forman, 1995).

Bowlby (1907-1990): John Bowlby is bekend geworden door hechtingstheorie. Hechting is een duurzame, affectieve relatie tussen één of meer opvoeders. Een hechting kan veilig of onveilig zijn. Het laatste kan gevolgen hebben tot leerproblemen of een gebrek aan eigenwaarde. De kansen voor een veilige hechting worden vergroot wanneer de opvoeder respect heeft voor de autonomie voor het kind, het ondersteunt bij het leren en sensitief is: de signalen van een kind goed aanvoelt en opvangt (Van Breugel, De Jaeger, Wisse, 2008; Kohnstam, 2002; Pedagogisch kader 0-4 jaar, p.27)

Erikson (1902- 1994) : Erik Erikson onderscheidde acht psychosociale stadia tussen geboorte en dood. Hij wil benadrukken dat de ontwikkeling afhankelijk is van de sociale relaties die men in de verschillende fasen aangaat. In ieder stadium zijn er bepaalde crises waarmee het individu geconfronteerd wordt.

Zuigelingen fase	vertrouwen versus wantrouwen
peuterleeftijd	autonomie versus schaamte en twijfel
kleuterleeftijd	initiatief versus schuldgevoel
basisschoolleeftijd	vlijt versus minderwaardigheid
adolescentie	identiteit versus identiteitsverwarring
vroege volwassenheid	intimiteit versus isolement

(Kohnstam, 2002; Pedagogisch kader, 0-4 jaar, p. 27)

Pedagogen in kinderopvang.

Fröbel (1782- 1852) :Friedrich Wilhelm August Fröbel was een Duitse opvoedkundige. Hij is de oprichter van de oudst bekende kleuterschool in 1837 te Bad Blankenburg. Het was een instituut voor kinderen jonger dan zes jaar, die hij bezighield met allerlei zelfbedachte werkjes die hij leerzaam achtte en "het moest leuk zijn". Als belangrijke ontwikkelingselementen bij jonge kinderen lag de nadruk op: een plezierige leeromgeving; eigen activiteiten van kinderen en lichamelijke beweging. In zijn onderwijstheorieën ging Fröbel uit van een geloof in

goddelijke eenheid in de natuur en verbondenheid tussen alle levende dingen en daarom was het belangrijk voor kinderen om dicht bij de natuur te zijn in een buitenomgeving. Het vertegenwoordigde de essentie van Fröbel 's holistische filosofie waar leren niet in vakken was verdeeld, maar waar alles met elkaar verbonden was (Handboek VAK, 2011). Fröbel is de grondlegger van de Kindergarten. Dit was volgens hem de ontbrekende schakel in een schoolconcept dat de pedagogische verantwoordelijkheid van de samenleving ernstig neemt. Het belang van het spelend leren aan de hand van uitgekende speelleermaterialen, die de spelactiviteit én het taalgebruik van de kinderen op een hoger plan moeten brengen en werkenderwijs de cognitieve, communicatieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van alle kinderen moeten stimuleren, was door Fröbel voor het eerst op een systematische wijze beargumenteerd. Fröbel stelde de pedagogische taak van de school voorop. Fröbel introduceerde een curriculum in het basisonderwijs, de aaneenschakeling van de kleuter- en de lagere school. Het gaat volgens Fröbel in de school niet alleen om de bekwaamheden die de leerlingen zich eigen moeten maken, maar ook om het bevorderen van de betrokkenheid bij en de binding aan alles wat een samenleving draaiende houdt.

Montessori (1870- 1952): Maria Montessori was de eerste vrouwelijke arts in Italië en wereldberoemd om haar onderwijssysteem met als basisprincipe de vrijheid van de individuele leerling om zich in eigen tempo op zelfgekozen moment de leerstof eigen te maken. Haar nadruk op bevordering van de zelfstandigheid stond in contrast met het klassikaal onderwijs. Zij gaat ervan uit dat aangeboren rijpingsdrang de motor achter de ontwikkeling is. Kinderen zijn er volgens haar van nature op uit voortdurend ordening aan te brengen, samenhang te zien en verklaringen te ontdekken.

Langeveld (1905-1989): Martinus Langeveld is een van de belangrijkste Nederlandse pedagogen uit de tweede helft van de 20e eeuw. In 1946 werd hij aan de Universiteit van Utrecht benoemd tot hoogleraar in de pedagogiek, de algemene didactiek en de ontwikkelingspsychologie. In 1943 werd hij ook aan de Universiteit van Amsterdam benoemd tot bijzonder hoogleraar pedagogiek. Hij kreeg in Utrecht zijn eigen Pedagogisch Instituut, waaraan hij ook een praktijk verbond van hulp aan ouders en kinderen bij opvoedingsmoeilijkheden. Voor dit werk gebruikte hij de term 'klinische pedagogiek' (Handboek VAK, 2011)

Gordon (1918- 2002): Thomas Gordon een Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog die uitging van gelijkwaardigheid in relaties. Centraal in Gordon's visie staan respect en aandacht voor elkaar en ruimte voor ieders eigen karakter. Gordon hecht veel waarde aan communicatie: "Kinderen kunnen goed aangeven wat ze willen, met of zonder woorden". Hij heeft een methode ontwikkeld welke bekend staat als de Gordon – methode. De rode draad van zijn methode is de taal van acceptatie. Centraal is hierbij het luisteren naar kinderen. Hierdoor laten we het kind merken dat we het serieus nemen en in hun waarde laten, zodat we goede relaties met ze op kunnen bouwen. In die context voelt het kind zich geaccepteerd en begrepen en kan het groeien, zich ontwikkelen en problemen leren oplossen. Het maakt dat een kind productiever en creatiever wordt en zich gelukkig zal voelen. Drie belangrijke termen uit de Gordon-methode: actief luisteren, ik-boodschap en conflicten oplossen (Handboek VAK, 2011)

Pikler (1902-1984): Emmi Pikler een in Wenen geboren en opgeleide kinderarts, heeft haar pedagogische visie "respectvol omgaan met kinderen", ruimschoots kunnen toetsen toen zij na de tweede wereldoorlog in Boedapest een kindertehuis ging leiden. Als arts gaf zij het belang aan van een goede lichamelijke gezondheid. Daarnaast leerde ze opvoeders en medewerkers vooral te vertrouwen op de aangeboren competentie van het kind en het eigen ritme van het kind te respecteren. Zij was ervan overtuigd dat een kind zich beter ontwikkelt als het de kans krijgt zijn eigen fouten te maken en ontdekkingen te doen. Zij zag dat deze kinderen over het algemeen uitgroeiden tot vrolijke, nieuwsgierige en coöperatieve jongeren. Emmi Pikler benoemde drie principes: het geven van vrijheid, het geven van aandacht en de goede balans daartussen, als van groot belang voor de ontwikkeling van jonge kinderen. Zij benadrukte hiermee het belang van het op een respectvolle manier omgaan met kinderen. Dat is het beste voor de ontwikkeling van kinderen en het komt ook de rust, leef- en werksfeer op een groep en in een gezin ten goede. Zij stelde dan ook: *Het is van wezenlijk belang dat*

het kind zoveel mogelijk zelf ontdekt. Als we hem helpen elk probleem op te lossen beroven we hem juist van datgene wat voor zijn mentale ontwikkeling het belangrijkste is." (Handboek VAK, 2011)

Solter (1945 - heden): Aletha Solter is een Zwitsers/Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog. Zij is een internationale autoriteit op het gebied van binding, trauma's en het disciplineren van baby's en kleine kinderen zonder te straffen of te belonen. In 1990 richtte ze het 'The Aware Parenting Institute' op in Goleta, Amerika. Zij geeft regelmatig lezingen, ook in Nederland. In haar opvoedkundige benadering is Solter sterk beïnvloed door de Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog Thomas Gordon, die de machteloze communicatiemethode ontwikkelde voor ouders, kinderen en opvoeders. Solter heeft deze benadering verder doorontwikkeld tot een methode voor baby's en jonge kinderen. Haar doel is om een geweldloze maatschappij te creëren waarin alle kinderen hun talenten maximaal kunnen ontplooien. (Handboek VAK, 2011)

Tovey: Helen Tovey is hoofddocent "Early Childhood Studies" van het Froebel College aan de Roehampton Universiteit in Londen, Engeland. Als kleuterjuf en als hoofd van een school heeft zij uitgebreide werkervaring opgedaan met jonge kinderen en het ontwikkelen van speelmogelijkheden in de buitenruimte. Met haar kennis over buitenspel en het belang van een goede buitenomgeving voor de ontwikkeling van kinderen heeft zij internationaal een grote reputatie opgebouwd. Haar boek "Playing Outdoors, Spaces And Places, Risks And Challenge" geeft het belang aan voor jonge kinderen van buitenruimten en buitenspel, spel en creativiteit in de eerste levensjaren, over het nemen van risico's en het aanbieden van ontwikkelingskansen.

BIJLAGE IV VVE Toezichtkader Ministerie van Inspectie

Waarderingskader onderdeel kwaliteit uitvoering VVE

ALGEMENE GEGEVENS

GEMEENTE, NAAM INSTELLING, GROEPEN, BRINNUMMER ETC

A.CONDITIES

- er is een recent GGD-rapport beschikbaar
- in het rapport zijn de basisvoorwaarde voor de voorschoolse educatie getoetst
- naam van het programma
- kwaliteit van het programma
- A2. de groepsgrootte voldoet aan de maximale eisen
- A3. leidster-kindratio (dubbele bezetting)
- A4. voldoende VVE tijd de peuters bezoeken de voorschool gedurende voldoende tijd per week
- wat is doorgaans de beginleeftijd van VVE
- A5 kwaliteit beroepskrachten
- alle beroepskrachten zijn toereikend gekwalificeerd
- alle beroepskrachten spreken voldoende Nederlands
- alle beroepskrachten zijn toereikend geschoold(voor het vve-programma)
- er is een jaarlijks VVE-opleidingsplan

B. OUDERS

- gericht ouder VVE beleid
- ouders zijn vooraf adequaat geïnformeerd
- intake
- stimuleren om thuis stimulerende ontwikkelingsactiviteiten te doen
- participatie in VVE activiteiten in de voorschool
- informeren over de ontwikkeling van hun kind
- rekening houden met de thuistaal

C. KWALITEIT VAN DE UITVOERING VAN VVE

- integraal programma
- doelgerichte planning
- aanbod wordt gedifferentieerd aangeboden en klimt in moeilijkheidsgraad op
- het pedagogisch handelen van de leidster is respectvol
- de leidsters hanteren duidelijke pedagogische gedragsgrenzen
- de leidsters stimuleren de sociale vaardigheden en de competenties van kinderen
- de leidsters bevorderen de zelfstandigheid en tonen respect voor de autonomie van het kind
- de inrichting van de ruimte is aantrekkelijk, uitdagend en spel- en taal- uitlokkend
- het educatief handelen van beide leidsters is goed op elkaar afgestemd
- er worden effectieve en gerichte activiteiten voor de taalontwikkeling uitgevoerd
- de leidsters bevorderen de interactie met en tussen kinderen
- de leidsters stimuleren actieve betrokkenheid van de kinderen en verrijken het spelen en werken
- de leidsters bevorderen de ontwikkeling van aanpakgedrag(strategieën) bij de kinderen

- het gedrag van de leidster met de kinderen is responsief
- de leidsters stemmen activiteiten af op de verschillen in ontwikkeling van de individuele kinderen

D. ONTWIKKELING, BEGELEIDING EN ZORG

- volgen van de brede ontwikkeling van alle kinderen
- de begeleiding is planmatig, de hele groep, de kleine groep (tutoring) en het individuele kind
- de evaluatie van de aangeboden begeleiding en zorg
- specifieke aandacht bij de begeleiding en zorg van de taalontwikkeling
- de leidster heeft een overzicht van kinderen die zorg nodig hebben die de voorschool niet kan leveren, en van de aard van die zorg
- de leidsters/leerkrachten zorgen dat kinderen worden aangemeld voor externe zorg, wanneer de voor- resp. voerschool die zorg niet kan leveren
- de leidsters/leerkrachten blijven de ontwikkeling van kinderen met extra zorg bijhouden

E. KWALITEITZORG BINNEN DE VOOR- C.Q. VROEGSCHOOL

- er is een VVE-coördinatie in de voorschool
- de voorschool evalueert de kwaliteit van de VVE regelmatig
- de voorschool evalueert de resultaten van de VVE
- de voorschool werkt planmatig met verbetermaatregelen
- de voorschool borgt de kwaliteit van de educatie

F. DOORGAANDE LIJN

- er is een VVE-coördinatie tussen de voor- en voerschool
- voldoende kinderen stromen door naar een voerschool
- de voerschool zorgt voor een warme overdracht
- het aanbod van de voor-en voerschool is op elkaar afgestemd
- het pedagogisch klimaat en het educatief handelen van voor-en voerschool is op elkaar afgestemd
- de manier om met ouders om te gaan op de voor-en voerschool is op elkaar afgestemd
- de interne begeleiding en zorg op de voor-en voerschool zijn op elkaar afgestemd

Bron: Inspectie van het onderwijs/Ministerie onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

BIJLAGE V Uitslag enquête en analyse

Onderzoek naar VVE in de agrarische kinderopvang in de praktijk

Leeswijzer:

In totaal hebben 31 agrarische kinderopvangondernemers (100%) de enquête 'Agrarische Kinderopvang' ingevuld. De vragen zijn als volgt gecategoriseerd:

- 1, 2 en 3 zijn niet relevant voor de uitslag en worden daarom niet vermeld;
- 4 t/m 6 zijn algemene vragen over organisatie
- 7 t/m 9 betreffen het personeel;
- 10 t/m 12 betreffen het pedagogische beleid
- 13 t/m 23 gaan over voor- en vroegschoolse educatie (VVE).
- 23 t/m 27 betreffen oudercontacten en overdracht.

Algemeen

De respondenten komen uit de volgende provincies: Friesland (1x), Overijssel (5x), Gelderland (5 x), Utrecht (4x), Zuid Holland (2x), Brabant (11), Limburg (3x).

Vraag 4. Bent u aangesloten bij een overkoepelende organisatie

<i>Antwoord</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Ja</i>	29	93,5%
<i>Nee</i>	2	6.5%
<i>Geen keuze</i>	0	

Toelichting:

29 agrarische kinderopvangondernemers zijn aangesloten bij de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK), de overige 2 ondernemers zijn zelfstandig.

Vraag 5. Welke vormen van kinderopvang biedt u aan?

<i>Vorm kinderopvang</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Kinderdagverblijf</i>	30	96,8%
<i>Buitenschoolse opvang</i>	18	58,1%
<i>Gastouderopvang</i>	1	3,2%
<i>Peuterarrangementen/ peuterspeelzaal</i>	4	12,9%
<i>Anders</i>	2	6,4%
<i>Geen keuze</i>	0	

Toelichting:

Alle kinderopvangsoorten zijn vertegenwoordigd in deze sector.

6. Voor hoeveel kinderen is uw opvang ingericht per vorm van kinderopvang?

Het aantal kinderen loopt uiteen, van een locatie met zes kinderen t/m een locatie met 72 kinderen in de buitenschoolse opvang.

<i>Respondent</i>	<i>Kinderdagverblijf 0-4 jaar</i>	<i>Peuteropvang 2-4 jaar</i>	<i>Buitenschoolse opvang 4-13 jaar</i>
A	52		72
B	12		10
C	25		
D	24		20
E	38/32 (2 locaties)		17
F	32		20
G	24		20
H	12		
I	27		
J	23		10
K	28		10
L	23		
M	9	15	
N	16		
O	23	7	10
P	45		40
Q	24	20	12
R	24		20
S	32		
T	16		
U	36	16 (1 dagen) 14 (3 dagen)	90
V	46 (in ontwikkeling)		
W	24		
X	15		14
Y	32		30
Z	30		

A1	32	15
----	----	----

7. Hoeveel pedagogische medewerkers heeft u in dienst? *

Aantal kinderopvang organisaties	Aantal medewerkers
19	0-7
7	8-15
6	16-23
4	24-30

8. Hoeveel fte aan werkgelegenheid biedt u? *

Aantal kinderopvang organisaties	Aantal fte's
19	0-7
5	8-15
2	16-23

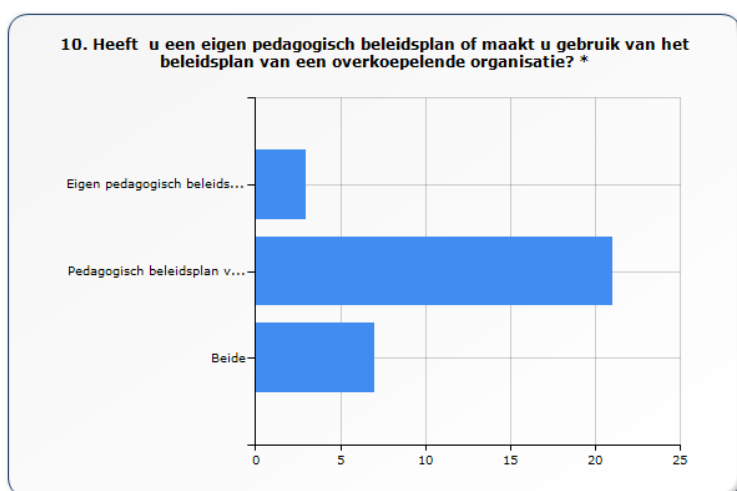
9. Welke opleiding hebben uw medewerkers? *

Het opleidingsniveau van alle pedagogisch medewerkers voldoet aan de wettelijke eisen Wet OKE

- Kinderopvang : Pedagogisch werk niveau 3-4
- Acht kinderopvangorganisaties hebben ook een HBO'er aangenomen.

10. Hebt u een eigen pedagogisch beleidsplan of maakt u gebruik van het beleidsplan van een overkoepelende organisatie?

Soort beleidsplan	Aantal	Percentage
Pedagogisch beleidsplan van overkoepelende organisatie	21	67,7%
Eigen pedagogisch beleidsplan	3	9,6%
Beide	7	22,6%
Geen keuze	0	

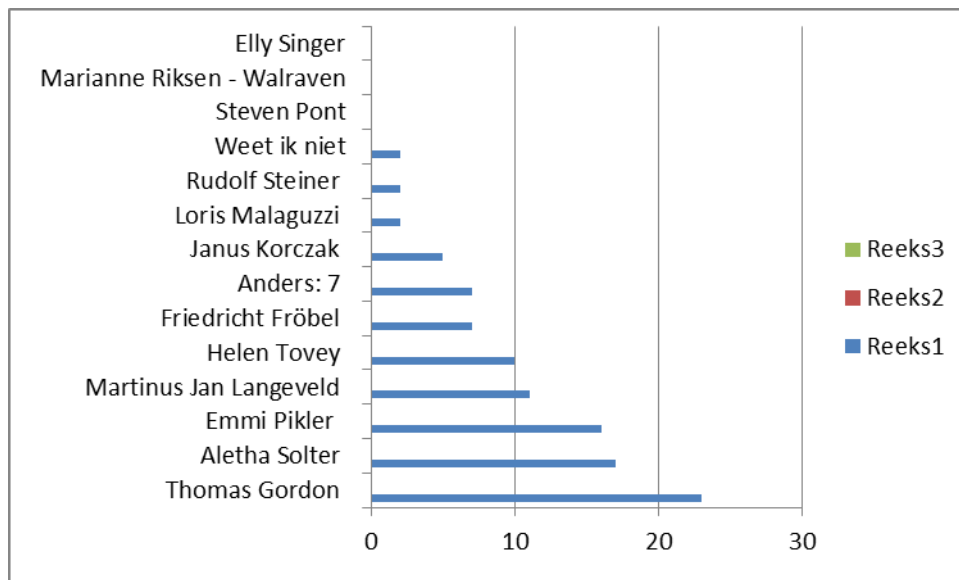

Toelichting:

28 organisaties werken met het VAK pedagogisch beleidsplan, maar met een eigen aanvulling.

11. Van welke van de onderstaande pedagogen spreekt u de uitgangspunten het meeste aan?

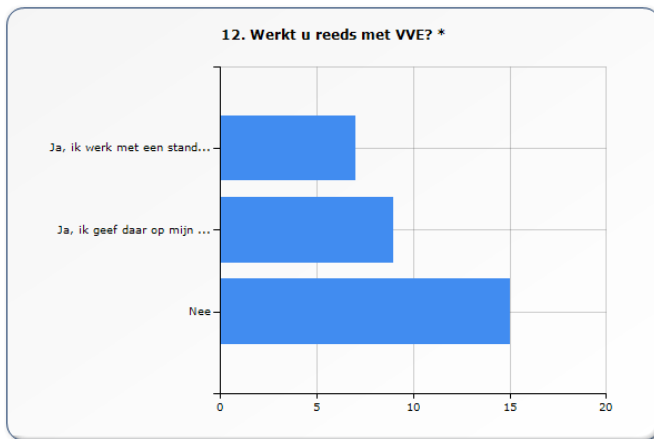
<i>Pedagoog</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Thomas Gordon</i>	23	74,2%
<i>Aletha Solter</i>	17	54,8%
<i>Emmi Pikler</i>	16	51,6%
<i>Martinus Jan Langeveld</i>	11	35,5%
<i>Helen Tovey</i>	10	32,3%
<i>Friedrich Fröbel</i>	7	22,6%
<i>Anders: 7</i>	7	22,6%
<i>Janus Korczak</i>	5	16,1%
<i>Loris Malaguzzi</i>	2	6,4%
<i>Rudolf Steiner</i>	2	6,4%
<i>Weet ik niet</i>	2	6,4%
<i>Steven Pont</i>		
<i>Marianne Riksen - Walraven</i>		
<i>Elly Singer</i>		

Vraag 11a : Waarom zijn bovenstaande pedagogen belangrijk voor de manier waarop u werkt?

17 respondenten vinden het belangrijk dat er respectvol met het kind wordt omgegaan. Voor 23 respondenten is de communicatiestijl van Gordon (ik-boodschap) dé manier om met kinderen te communiceren. Het kind de ruimte geven en 'kind' laten zijn wordt extra benoemd door 16 respondenten. In de toelichting geven 13 respondenten aan dat de pedagogen een richtlijn bieden en dat ze aansluiten bij de visie van de VAK. De pedagogen zijn inspirerend waardoor de kracht van de agrarische kinderopvang goed tot zijn recht komt.

12. Werkt u reeds met VVE?

<i>Antwoord</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentages</i>
<i>Ja, ik werk met een standaard/bestaande VVE methode (noteer s.v.p. de methode bij toelichting)</i>	7	22,6%
<i>Ja, ik geef daar op mijn eigen manier vorm aan (geef s.v.p. een toelichting)</i>	9	29%
<i>Nee</i>	15	48,4%
<i>Geen keuze</i>	0	

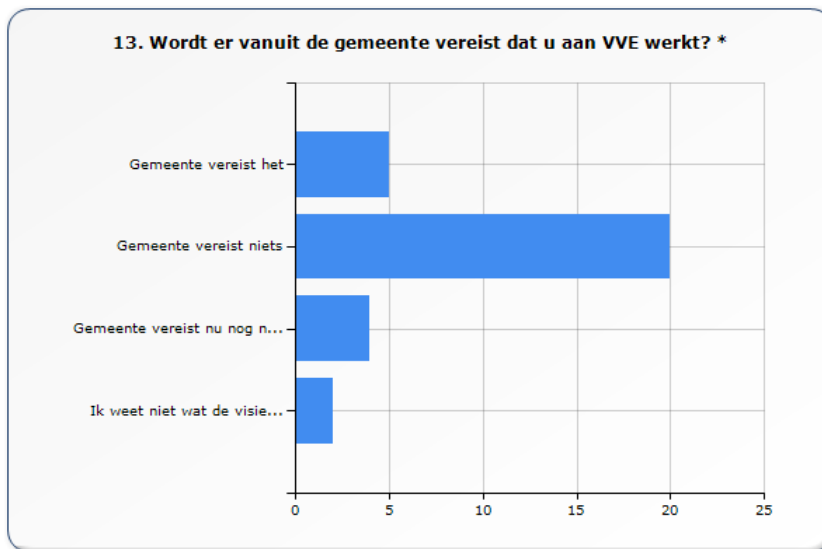

Toelichting:

Van de 16 respondenten werken 7 respondenten met een regulier VVE programma, 3 werken met UK & PUK (Ko-totaal), 3 met Startblokken en 1 met Piramide. 2 Respondenten hebben de Vversterk basis en of verdiepingstraining gevolgd. Voor 3 respondenten is het gemeentelijke beleid bepalend of er wel of niet VVE wordt aangeboden. 2 Respondenten geven aan dat de gemeente de toekomstige mogelijkheden onderzoekt en 1 respondent zegt dat de gemeente niet wil dat zij VVE aanbiedt. 3 respondenten hebben VVE verwerkt in een eigen aanbod, waarbij het natuuraspect belangrijk is.

13. Wordt er vanuit de gemeente vereist dat u aan VVE werkt? *

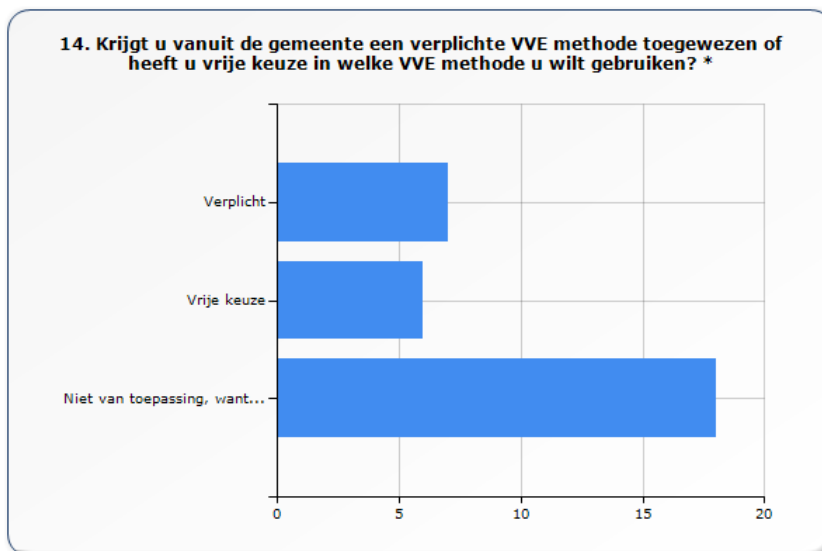
	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
Gemeente vereist het	5	16,1%
Gemeente vereist niets	20	64,5%
Gemeente vereist nu nog niets, maar gaat wel eisen stellen	4	12,9%
Ik weet niet wat de visie van de gemeente is op dit gebied	2	6,4%
Geen keuze	0	

14. Krijgt u vanuit de gemeente een verplichte VVE methode toegewezen of heeft u vrije keuze in welke VVE methode u wilt gebruiken? *

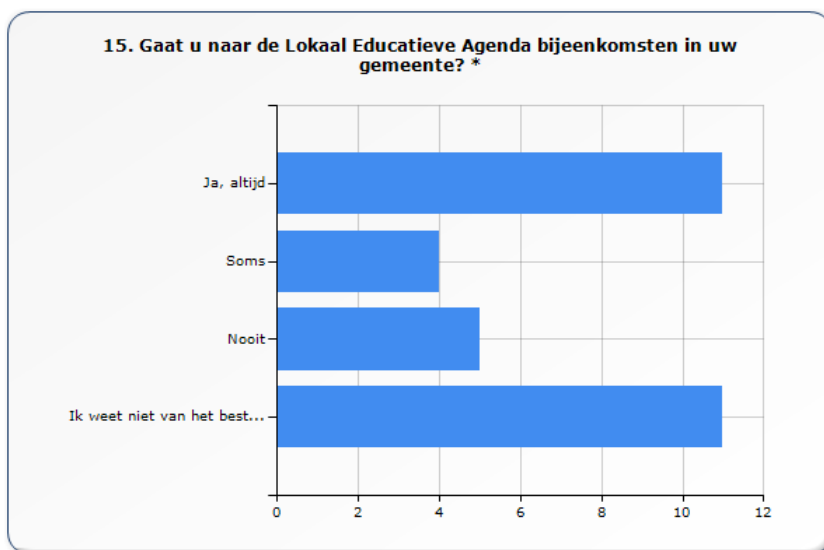
	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
Verplicht	7	22,6%
Vrije keuze	6	19,4%
Niet van toepassing, want de gemeente vereist niets	18	58,1%
Geen keuze	0	

46

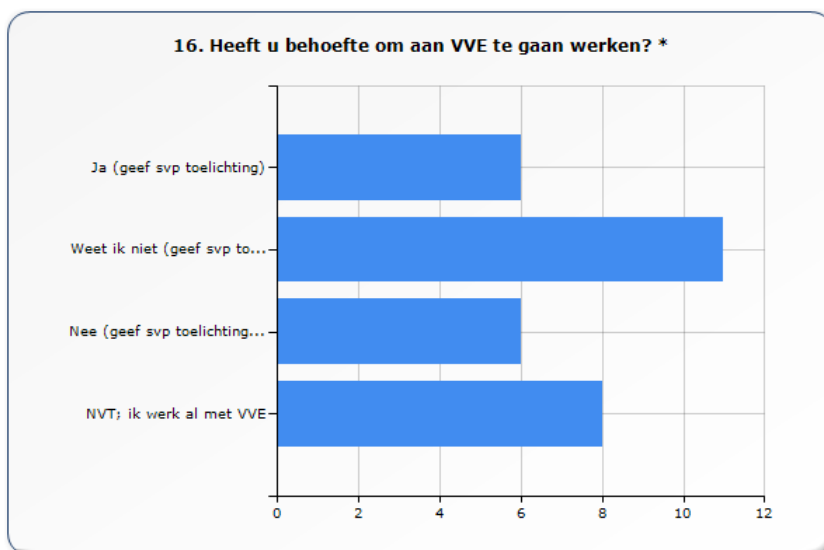
15. Gaat u naar de Lokaal Educatieve Agenda bijeenkomsten in uw gemeente? *

	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
Ja, altijd	11	35,5%
Soms	4	12,9%
Nooit	5	16,1%
Ik weet niet van het bestaan af	11	35,5%
<i>0x geen keuze</i>		

16. Hebt u behoefte om aan VVE te gaan werken? *

	Aantal	Percentage
<i>Verplicht</i>	7	22,6%
<i>Vrije keuze</i>	6	19,4%
<i>Niet van toepassing, want de gemeente vereist niets</i>	18	58,1%
<i>Geen keuze</i>	0	

Toelichting:

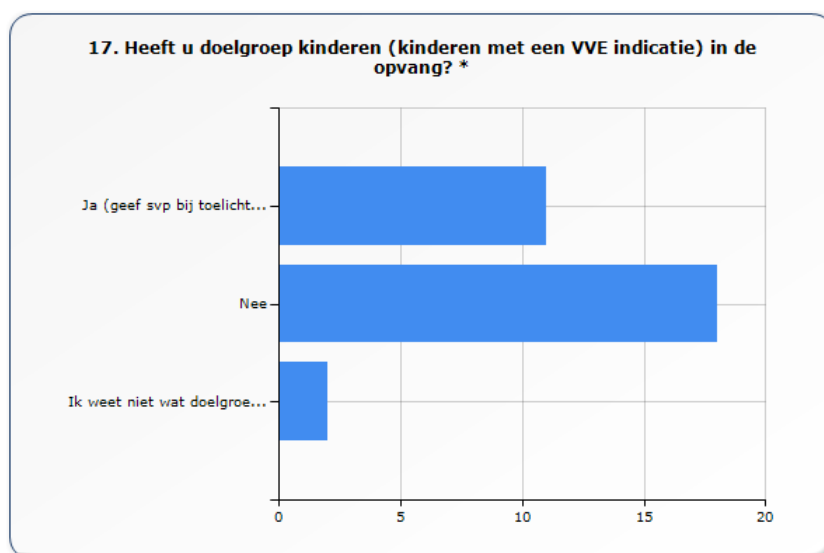
Van de 26 respondenten zijn er 10 respondenten die VVE geen aanvulling vinden op het huidige VAK-aanbod. Het VAK-aanbod houdt in: belangrijk pedagogische vak-visie goed uitvoeren; bewustwording van ontwikkelingsgerichte natuurbeleving; geen schoolse aanpak past in visie.

7 respondenten vindt de wijze waarop VVE wordt aangeboden belangrijk (geen verplichting, kindvolgend, ontwikkelingsgericht).

5 respondenten zijn positief over het huidige VVE aanbod: ouders stellen het op prijs; verbetering van kwaliteit kinderopvang; cursus heeft veel extra gebracht; nieuwe doelgroep willen we niet kwijt.

17. Hebt u doelgroep kinderen (kinderen met een VVE indicatie) in de opvang? *
(geef s.v.p. bij toelichting aan hoeveel)

	Aantal	Percentage
<i>Ja</i>	11	35,5%
<i>Nee</i>	18	58,1%
<i>Ik weet niet wat doelgroep kinderen zijn</i>	2	6,4%
<i>Geen keuze</i>	0	

Toelichting:

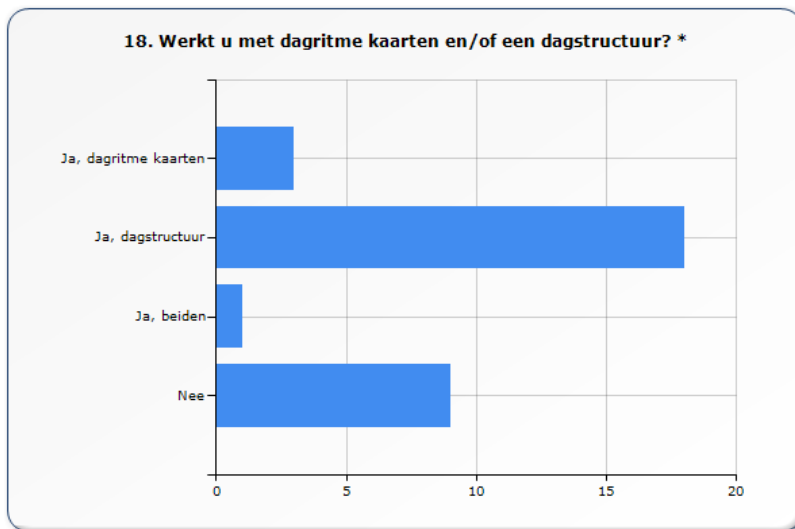
11 respondenten hebben de toelichting ingevuld.

7 respondenten bieden opvang aan 1 t/m 5 doelgroepkinderen, 2 respondenten verwijzen naar taal-spraakachterstand. 1 respondent biedt opvang aan 6 t/m 10 doelgroepkinderen.

2 respondenten hebben afspraken met gemeente of peuterspeelzaal over eventuele doorverwijzing van VVE peuters naar peuteropvang.

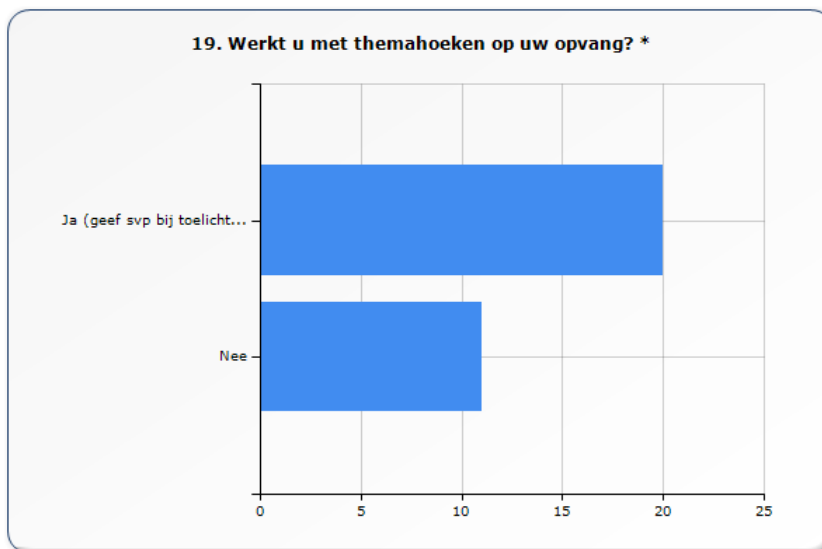
18. Werkt u met dagritme kaarten en/of een dagstructuur? *

	Aantal	Percentage
<i>Ja, dagritme kaarten</i>	3	9%
<i>Ja, dagstructuur</i>	18	58,1%
<i>Ja, beiden</i>	1	3,2%
<i>Nee</i>	9	29%
<i>Geen keuze</i>		

19. Werkt u met themahoeken op uw opvang? *

	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Ja (geef s.v.p. bij toelichting aan welke themahoeken gebruikt worden)</i>	20	64,5%
<i>Nee</i>	11	35,5%
<i>Geen keuze</i>	0	

Toelichting:

10 respondenten werken met een thema, waarvan 6 de inrichting afstemmen op het thema met een themahoek of thematafel. 8 respondenten geven aan dat thema's liggen in de seizoenen en dat kinderen het thema beleven op de boerderij: buiten, dierenverblijf, natuurelementen. 12 respondenten benoemen poppenhoek, huishoek, bouwhoek, leeshoek, knutselhoek, eethoek, loungehoek. 1 respondent werkt met één groot thema 'de boerderij'.

20. Kunt u een aantal (bijvoorbeeld vijf) activiteiten benoemen waarmee u vorm geeft aan een uitdagende speel- en leeromgeving? (Bijvoorbeeld: Activiteit 1: Dieren voeren, Activiteit 2: Kringactiviteiten, Activiteit 3: Voorlezen, Activiteit 4: Constructiespel, etc.)

De meest voorkomende activiteiten zijn: dieren voeren of verzorgen; buitenspel activiteiten; kringactiviteiten; constructieactiviteiten; voorlezen en liedjes zingen; knutselactiviteiten. Alle respondenten hebben eigen prioritering aan de activiteit toegekend (zie tabel bij vraag 21).

21. In deze vraag gebruiken we de activiteiten uit de vorige vraag. Waar vinden deze activiteiten plaats en hoe vaak doet u ze. Ook willen we graag weten welke ontwikkeldoelen u daarmee voor ogen heeft.

(In deze tabel komt A1 overeen met de door uw genoteerde activiteit 1 in de vorige vraag enzovoorts. Per activiteit zijn er meerder antwoorden mogelijk).

De activiteiten zijn als volgt gewaardeerd:

- **A1:**dieren voeren (17); buiten spelen (4) ; voorlezen (3); rondje boerderij (2); gewas van boerderij (2); dansen en zingen (2);werken in de moestuin (1)
- **A2:** buiten spelen (10x); op de boerderij (4); voorlezen (5);groentetuin bewerken (4); overige activiteiten zijn zingen, kringspelletjes, puzzelen, thema-activiteiten, bouw en constructiemateriaal
- **A3:**dieren verzorgen (5); zingen en muziek maken (4); voorlezen en lezen (3); buiten spelen (3); kringactiviteiten (2); land ingaan (2); groentetuin en fruit plukken (2); overige activiteiten zijn: kindgesprekken, tekenen, vrij spel in de hoeken
- **A4:** constructiemateriaal (duplo/trein etc) (3); seizoenen/thema (4) ; voorlezen(2); buitenactiviteiten (2); overige activiteiten zijn o.a. zandbak, kringactiviteiten, dieren voeren of aaien, snoezelen, verven buiten of binnen, rekenactiviteiten, spellen,
- **A5:** constructiespel (iets moeilijker maken) (5); liedjes zingen (2); overige activiteiten: knutselen, memory/puzzels, voorlezen, kringactiviteit, kunst /verven, spellen om zelfstandigheid te bevorderen, vrij spel, opruimactiviteit (waarden en normen), wandelen in natuurlijke omgeving, ervaringsactiviteit (proeven, voelen etc) , buiten rennen en bewegen, in tuin werken, buitenactiviteiten

Frequentie:

	Acti- viteiten	A1		A2		A3		A4		A5	
		aantal	Per- centage	aantal	Per- centage	aantal	Per- centage	aantal	Per- centage	aantal	Per- centage
Locatie	Buiten	22	71,9%	22	71,9%	20	64,5%	17	54,8%	18	58,1%
	Binnen	11	35,5%	14	48,4%	13	41,9%	8	25,8%	18	58,1%
Frequentie	Dag	24	77,4%	23	74,2%	21	67,7%	17	54,8%	17	54,8%
	Week	3	9,7%	7	22,6%	7	22,6%	9	29%	7	22,6%
	Maand	0		2	6,5%	0		2	6,5%	2	6,5%
Ontwik- kelings- doelen	Taal	19	61,3%	20	64,5%	21	67,7%	23	74,2%	18	58,1%
	Rekenen	13	41,9%	12	38,7%	14	48,4%	14	48,4%	12	38,7%
	Motoriek	21	67,7%	21	67,7%	18	58,1%	17	54,8%	15	48,8%
	Sociaal emotione el	25	80,6%	22	71,9%	23	74,2%	21	67,7%	19	61,3%

Toelichting:

Bij de A1 activiteiten wordt primair gewerkt aan het ontwikkelingsdoel van de sociaal-emotionele ontwikkeling en spelen zich af bij de dieren of buiten. De A2 activiteiten richten zich op sociaal-emotionele ontwikkeling maar is het tweede ontwikkelingsdoel de motorische ontwikkeling. De A4 activiteiten richt zich primair op de taalontwikkeling. Bij de A4 activiteiten wordt gewerkt aan de sociaal-emotionele – en de taalontwikkeling.

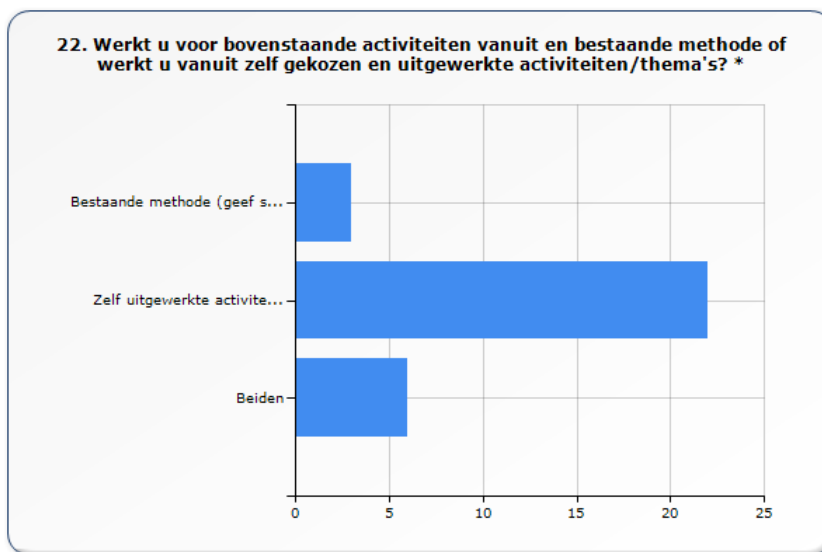
Toelichting bij het werken aan ontwikkeldoelen:

2 respondenten werken de hele dag aan alle ontwikkelingsdoelen: bij het dieren voeren bijvoorbeeld mogen kinderen kiezen uit gekleurde bekertjes, tellen ze de schepjes voer, mogen ze zelf de hekjes e.d. openen, leren ze nieuwe woorden, samen te werken en goed voor de dieren te zorgen. 1 respondent geeft aan dat je een ontwikkelingsdoel eruit kiest om bewuster op in te gaan omdat kinderen daar ondersteuning bij nodig hebben. 1 respondent vindt dat het werken aan ontwikkelingsdoelen geen doel op zich is, maar dat het bij alles aan de orde komt, er wordt wel aandacht geschonken aan woordenschatontwikkeling. Herhaling is daarbij belangrijk. 3 respondenten stimuleren bewust en actief de taalontwikkeling: woordenschat uitbreiding, gesprekken met kinderen, de handelingen benoemen en kinderen uitdagen om in gesprek te gaan. Alle ontwikkelingsgebieden krijgen daarbij de aandacht. 1 respondent vindt dat rekenen kan ook zijn met de emmer met brokjes is vol, hoeveel maïskorrels hebben we nu, welke kleuren steentjes hebben wij, welk fruit, hoeveel bekertjes, borden hebben we nodig etc, etc Als je het goed doet raak je telkens elk vlak. 2 respondenten werken actief aan ontwikkelingsdoelen met seizoensgebonden activiteiten.

22. Werkt u voor bovenstaande activiteiten vanuit en bestaande methode of werkt u vanuit zelf gekozen en uitgewerkte activiteiten/thema's?

(geef s.v.p. aan welke bij toelichting)

	Aantal	Percentage
Bestaande methode	3	9,4%
Zelf uitgewerkte activiteiten/thema's	22	71%
Beiden	6	19,4%
Geen keuze	0	

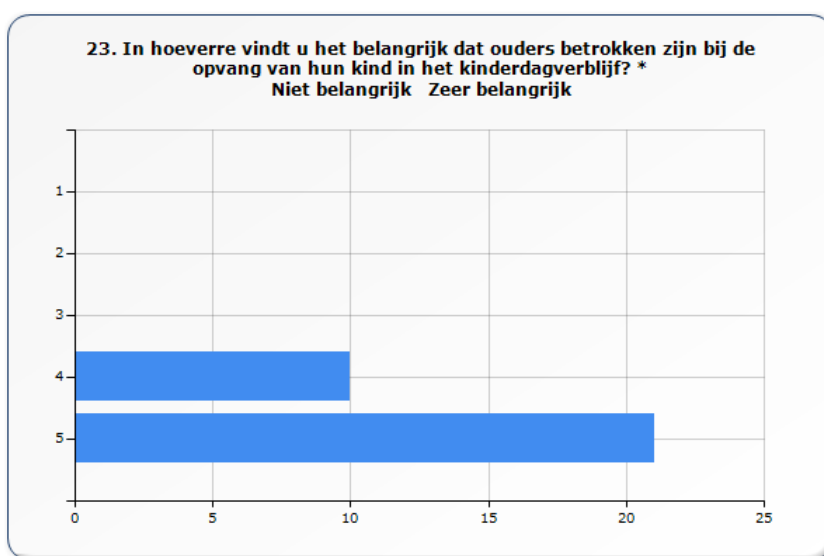
Toelichting:

6 respondenten werken met activiteiten uit een VVE-methode en vullen deze aan met eigen activiteiten. Dagelijkse terugkerende activiteiten zijn onderdeel van het dagprogramma, zoals dieren voeren. 1 Respondent werkt met de methode Uk & Puk. NB. Leuk om te vermelden is dat deze een

bezoek heeft gehad van de Onderwijsinspecteur en dat deze onder de indruk was over hoe de methode wordt toegepast op de boerderij. 1 Respondent werkt met een 'educatieve koffer' ontwikkeld door een 'groene' stagiair.

23. In hoeverre vindt u het belangrijk dat ouders betrokken zijn bij de opvang van hun kind in het kinderdagverblijf?

Schaalvraag:	1	2	3	4	5	Geen keuze	Geen keuze
Niet belangrijk	0 (0,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	10 (32,3%)	21 (67,7%)	0 (0,0%)	Zeer belangrijk

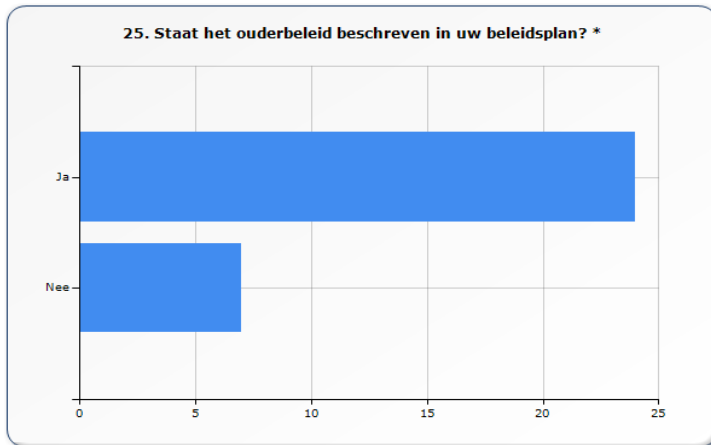
24. Wat doet u om de betrokkenheid van ouders te vergroten?

Meerdere keuzes waren mogelijk.

	Aantal	Percentage
Mondelinge overdracht, haal-en brengesprekken	22	71
Het gesprek: intake en kennismaking, kindgesprek, 10-minutengesprek	9	29
Nieuwsbrieven	18	58.1
Ouderavonden	15	48.4
Website of social-media	7	22.6
Zomerfeesten of jaarlijkse activiteiten	5	16.1
Foto's of digitaal fotolijstje	5	16.1

25. Staat het ouderbeleid beschreven in uw beleidsplan?

	Aantal	Percentage
Ja	24	77,4%
Nee	7	22,6%
Geen keuze	0	

Toelichting:

1 respondent heeft de communicatie met ouders op basis van het "kindvolgsysteem" beschreven. 1 respondent heeft de verwachtingen ten opzichte van elkaar beschreven: ouders van kinderopvang en vice versa. Kleine organisatie waarbij veel persoonlijk contact is. 1 Respondent heeft in het beleidsplan opgenomen hoe er tijdens verschillende fasen met ouders wordt omgegaan. 3 respondenten hebben in het werkplan beschreven.

26. Wat vindt u belangrijk om te weten te komen tijdens de intake gesprekken met ouders?

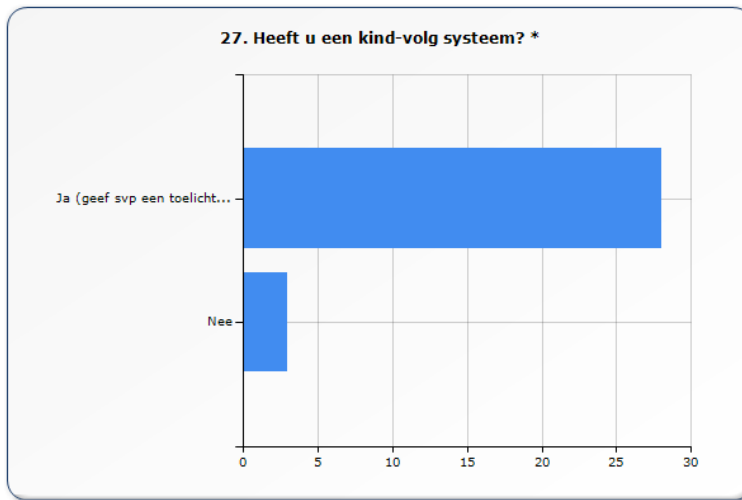
	Aantal	Percentage
<i>informatie ontvangen over 'het kind', de ontwikkeling, gewoontes, behoeftes van het een kind, bijzonderheden, welbevinden, gebruiksaanwijzingen van hun kind</i>	16	51,2%
<i>Over de opvoeding: uitgangspunten of stijl</i>	6	19,2%
<i>Hoe ouders tegenover het contact met dieren staan en het groene randje</i>	2	6,4%
<i>Hoe ouder staat tegenover christelijke opvang</i>	1	3,2%
<i>Of pedagogische visie van kinderopvang en ouders overeenkomen</i>	5	16%

53

27. Hebt u een kind-volg systeem? *

(geef s.v.p. een toelichting welk systeem u gebruikt)

	Aantal	Percentage
<i>Ja</i>	28	90,3%
<i>Nee</i>	3	9,7%
<i>Geen keuze</i>	0	

Toelichting:

	Aantal	Percentage
Vak-volgsysteem	11	35,5%
Rapporteert door middel van het dagelijkse overdrachtsschriftje	2	6,4%
Zo doe ik, zo praat ik, zo beweeg ik (CED- groep)	1	3,2%
KIJK (Bazalt)	2	6,4%
Is er nog niet uit	1	3,2%
Welbevinden	2	6,4%
Peuterestafette	2	3,2%
Jaarlijkse observatie	4	12,8%
Geen toelichting	7	22,4%

54

28. Wat voor overdracht(en) doet u naar de basisschool (welke informatie en hoe)?

	Aantal	Percentage
24 x maakt gebruik van een overdrachtsformulier (76,8 %)	24	76,8%
2 x geen overdrachtsformulier, wel warme overdracht (12,8 %)	2	12,8%
3x geen overdracht (3,6 %)	3	9,6%
2 x geen toelichting (6,4 %)	2	6,4%

Wel Overdrachtsformulier

	Aantal	Percentage
Formulieren van de VAK	9	28,8%
Overdrachtsformulier met onderwerpen: taal en spreek ontwikkeling -sociale ontwikkeling -motorische ontwikkeling -motivatie, concentratie, spel en leergedrag van het -zelfstandigheid van het kind.	2	6,4%
Overdrachtsformulier met verplichte onderwerpen opgesteld door gemeente	2	6,4%
Formulier in samenwerking met basisschool opgesteld	3	9,6%
Formulier met onderwerpen over spel en ontwikkeling van	1	3,2%

het kind, welbevinden. Bij negatieve aspecten wordt aanpak van kind beschreven		
Peuterestafette	2	6,4%
Peuterpraat	1	3,2%
Standaardformulier	1	3,2%
Observatieformulieren	2	6,4%

Geen overdrachtsformulier:

	Aantal	Percentage
Warme overdracht, gesprek met de school	2	6,4%
Overdrachtswijze		
Opgestuurd naar school	2	6,4%
Overdracht naar ouders met verzoek af te geven aan leerkracht	2	6,4%
Mondelinge overdracht ouders en formulier wordt met toestemming opgestuurd naar basisschool	2	6,4%
Geen overdracht		
Geen overdracht. Waarvan 1 respondent aangeeft dat de leerkracht blanco naar het kind kijkt, dus misschien overdracht na een paar weken.	3	9,6%

De onderstaande vraag is opgenomen in deze studie gelet op de relevantie voor het stuk. Vraag 29 t/m 33 betreft Brede school en zijn niet opgenomen in deze studie.

34. Wat voor (toekomstige) ontwikkelingen zijn volgens u van belang voor de agrarische kinderopvang?

	Aantal	Percentage
<i>Agrarische kinderopvang blijven aanbieden zoals het nu is. Het unieke van agrarische kinderopvang is toch dat het gevestigd is in het buitengebied, dus ook niet alleen veel ruimte op het kinderdagverblijf zelf maar ook er om heen. En dat de natuur, de dieren, enz. dagelijks binnen handbereik ligt, er hoeft geen uitstapje voor worden gemaakt, het wordt standaard aangeboden (36,6 %)</i>	11	36,4%
<i>Ook in de toekomst moet het kind de ruimte krijgen om te ontwikkelen in eigen tempo onder leiding van deskundige pedagogisch medewerkers. Kinderen moeten al zoveel, laat ze ook nog kind zijn</i>	4	12,8%
<i>Dat er een goede opzet komt voor VVE in de agrarische kinderopvang en onze visie er bewust naast houden!</i>	4	12,8%
<i>VVE, samenwerking met scholen. Waarbij alle respondenten aangeven ontwikkelingsgericht te willen blijven werken. Maar ook dat de pedagogische werkwijze en visie van de VAK wordt gewaardeerd als beredeneerd aanbod en dus ook VVE-waardig is.</i>	1	3,2%
<i>Wil in de toekomst dat de agrarische kinderopvang meer wordt gepromoot, daarbij aandacht voor onderscheidend vermogen zoals buitengebied, ruimte en eigen ontwikkelingstempo.</i>	4	12,8%
<i>Vergoeding vanuit de overheid</i>	1	3,2%

<i>Kwaliteit van agrarische benadrukken en borgen. Het HKC-certificering is hierbij een goed kwaliteitsmeetinstrument.</i>	1	3,2%
<i>Samenwerking met scholen, cq bredescholen. Scholen het belang laten ervaren van agrarische kinderopvang en goede samenwerking. Aan te sluiten bij landelijke ontwikkelingen zoals IKC, passend onderwijs etc. Een ander voorbeeld is het aanbieden van 4- en 5 jarige educatie op een agrarische kinderopvang</i>	2	6,4%
<i>Ziet in de ontwikkeling van IKC en bredeschool als bedreiging voor de agrarische kinderopvang.</i>	3	9,6%
<i>Geen zorgen voor de toekomst. De agrarische kinderopvang onderscheidt zich van reguliere kinderopvang. Ook ouders en overheid zien dat ruimte, natuur, dieren en spel een meerwaarde is in de kinderopvang.</i>	1	3,2%

multifunctioneel

